

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
EDUKOLOGIJOS FAKULTETAS
MENO EDUKOLOGIJOS KATEDRA

ARNAS ARGUSTAS
Edukologijos magistrantūros studentas

**NEFORMALIOS KŪNO KULTŪROS IR SPORTO VEIKLOS VEIKSMINGUMAS
MAŽINANT PAAUGLIŲ NUSIKALSTAMUMĄ**

Magistro darbas

Mokslinis vadovas (ė)
Doc.dr. Audronė Prakurotienė

Šiauliai, 2009

Darbas originalus _____ Arnas Argustas

Santrauka
NEFORMALIOS KŪNO KULTŪROS IR SPORTO VEIKLOS VEIKSMINGUMAS
MAŽINANT PAAUGLIŲ NUSIKALSTAMUMĄ
Magistro darbas

Paauglių nusikalstamas elgesys yra negatyvus reiškinys, su kuriuo susiduria kiekviena visuomenė. Šiam reiškiniui riboti kuriamos moksliskai pagrįstos koncepcijos, steigiamos institucijos, sudarančios vientisą sistemą ir skatinančios socialiai priimtina vaikų ir paauglių veiklą, apribojančios ir slopinančios socialiai nepriimtino elgesio apraiškas. Paauglių nusikalstamumo sprendimui yra svarbu: baudžiamosios – auklėjamosios priemonės, prevencija, socialinė integracija.

Kūno kultūra ir sportas neformaliame ugdyme gali būti viena iš paauglių nusikalstamumą mažinančių priemonių. Neformaliuoju ugdymu galima užtikrinti paauglių nusikalstamumo prevenciją.

Tyrimo objektas – neformali kūno kultūra ir sportas kaip paauglių nusikalstamumo prevencija neformaliuoju ugdymu.

Tyrimo tikslas – iširti neformalios kūno kultūros ir sporto veiklos veiksmingumą mažinant paauglių nusikalstamumą.

Tyrimas atliktas instituciniu/lokaliniu lygmeniu *Kauno apskrities rajonų sporto mokyklose* (Kauno rajono sporto mokykloje, Kauno rajono dziudo ir jojimo sporto mokykloje ir Kėdainių sporto mokykloje). Tyrime dalyvavo 285 respondentai: 64 pedagogai ir 221 paauglys. Pedagogų ir paauglių atranka – atsitiktinė. Empiriniams tyrimo duomenims rinkti buvo sudarytos 2 anketos: pedagogams ir paaugliams. Klausimai anketoms sudaryti remiantis darbo teorinėje dalyje naudotais darbais. Gauti anketų duomenys buvo apdoroti MC Exel.

Mokslinės literatūros bei duomenų analizė parodė, kad kūno kultūra ir sportas neformaliame ugdyme gali tapti viena iš paauglių užimtumo formų. Tyrimo hipotezė, kad tikslingai bei kryptingai organizuota kūno kultūra ir sportas neformaliajame ugdyme, gali sumažinti paauglių nusikalstamumą, pasitvirtino. Kauno apskrities rajonų sporto mokyklose nustatytas teigiamas trenerių ir paauglių požiūris į kūno kultūrą ir sportą neformaliajame ugdyme.

Summary

THE EFFECTIVENESS OF INFORMAL PHYSICAL EDUCATION AND SPORT REDUCING THE ADOLESCENTS' CRIMINAL BEHAVIOUR

Every society has to cope with adolescents' criminal behaviour which is considered to be a negative phenomenon. In order to restrict it scientifically-based concepts are created and institutions comprising a homogeneous system and offering a socially acceptable activities that reduce and limit adolescents' misbehaviour are established. Hence, punitive – educational measures, crime prevention and social integration are very important dealing with adolescents' criminal behaviour.

By means of physical education and sport in informal education the adolescents' criminal behaviour might be reduced. Informal education is like a stepping – stone ensuring the prevention of adolescents' criminal acts.

The object of the research - physical education and sport in informal education like the basis of adolescents' crime prevention.

The aim of the research – to investigate how physical education and sport can be used as a means of adolescents' crime prevention in informal education.

The research is accomplished at institution level in sport schools located in Kaunas district (Kaunas district sports school, Kaunas judo and riding school and Kėdainiai sports school). 253 respondents were present at the research: 32 educators and 221 teenagers. They all were selected at random. Two questionnaires (one for educators and another for teenagers) were formed in order to gather empirical research data. The questionnaires were based on the works defined in the theoretical part of the paper. The data processing was done using MC Exel.

The nonfiction and the analysis of the facts have shown that physical education and sport in informal education may become a form of beguilement among the teenagers. The hypothesis of the research that expedient and puposeful use of physical education and sport in informal education can reduce adolescents' criminal behaviour was confirmed. In Kaunas district sports schools a positive attitude towards physical education and sport in informal education among coaches and teenagers was ascertained.

Terminų žodynelis

Delinkventinis elgesys (lot. delinquens – nusizengiantis, delinquere – likti už pageidaujamo elgesio ribų) – psichologinis polinkis arba tendencija pažeisti egzistuojančias elgesio normas.

Kūno kultūra – svarbi asmens ir visuomenės bendrosios kultūros dalis – žmogaus įgimto kūno branda, tobulumas ir galių lygis, atitinkantis asmenybės raidos nuostatas, dvasinius poreikius, kultūros normas.

Neformalusis ugdymas – bendrojo lavinimo mokyklose organizuojama mokinių veikla po pamokų.

Prevenција – priemonės ir būdai, kuriais siekiama užkirsti kelią socialinės rizikos veiksniams atsirasti ir plėtotis.

Pedagogas – asmuo, auklėjantis, mokantis, mokslinantis vaikus ir jaunuolius, turinčius specialių žinių ir įgūdžių (auklėtojas, mokytojas, dėstytojas, treneris).

Resocializacija – asmens socialinio statuso ir vertybinių orientacijų grąžinimas kryptingomis socialinėmis, pedagoginėmis, psichologinėmis, ugdymo ar kitomis priemonėmis, siekiant integruoti asmenį į visuomenę.

Socializacija – žmogaus vystymasis per visą jo gyvenimą, sąveikaujant su aplinka, socialinių normų ir kultūrinių vertybių perėmimo procesas, taip pat savęs tobulinimas ir savo galimybių atskleidimas toje visuomenėje, kuriai jis priklauso.

Sportas – socialinis reiškiny, neatsiejama visuomeninės kultūros dalis – rengimosi varžyboms ir dalyvavimo jose sistema, siekiant geriausių sportinių rezultatų.

TURINYS

SANTRAUKA	2
TERMINŲ ŽODYNĖLIS	4
ĮVADAS.....	6
1. NEFORMALIOS KŪNO KULTŪROS IR SPORTO VEIKLOS VEIKSMINGUMAS MAŽINANT PAAUGLIŲ NUSIKALSTAMUMĄ.....	10
1.1. Paauglių nusikalstamumas.....	11
1.1.1. Paauglių nusikalstamumo situacija Lietuvoje.....	18
1.1.2. Paauglių nusikalstamumo teisinė bazė, įstatymai, tyrimai.....	23
1.2. Neformalaus ugdymo tikslas, uždaviniai, principai, funkcijos. Kūno kultūra ir sportas neformaliame ugdyme.....	24
1.2.1. Kūno kultūra ir sportas neformaliame ugdyme kaip nusikalstamumo prevencija.....	27
1.3. Kūno kultūros ir sporto pedagogo vaidmuo paauglių ugdyme.....	32
2. PEDAGOGŲ IR PAAUGLIŲ POŽIŪRIS Į KŪNO KULTŪRĄ IR SPORTĄ NEFORMALIAJAME UGDYME NUSIKALSTAMUMO PREVENCIJOS KONTEKSTE.....	36
2.1. Tyrimo bazė, imtis, metodika	36
2.2. Tiriamųjų demografinė charakteristika	38
2.3. Pedagogų požiūris į kūno kultūrą ir sportą neformaliajame ugdyme kaip į paauglių nusikalstamumo prevencijos galimybę.....	39
2.4. Paauglių požiūris į kūno kultūrą ir sportą neformaliajame ugdyme kaip į paauglių nusikalstamumo prevencijos galimybę.....	47
IŠVADOS.....	56
REKOMENDACIJOS	58
LITERATŪRA.....	59
PRIEDAI	66

IVADAS

Mokslinė problema ir tyrimo aktualumas. Lietuvai atgavus nepriklausomybę sparčiai keitėsi vertybės. Kuo daugiau metų nepriklausomai valstybei, tuo labiau vis laukiama tos „pažadėtosios kartos“ – laisvos, pasitikinčios savimi, atviros visuomenei, veiklios, sąmoningos, gerbiančios ir vertos pagarbos. „Pažadėtajai kartai“ kelią taisto visi, kurie investuoja į ateitį. O ateitis – niekas nepaneigs – yra vaikai ir jaunimas, kurių gerovė neatsiejama nuo šeimos ir mokyklos. Lietuvos strateginiuose švietimo dokumentuose nurodoma, kad neformalusis vaikų ugdymas yra svarbi švietimo politikos sritis, kurios tikslas – ugdyti jaunų žmonių asmeninius gebėjimus, visuomeninį aktyvumą, stiprinti pasirengimą savarankiškam ir atsakingam gyvenimui demokratinėje visuomenėje. Lietuvai turi būti svarbus kiekvienas jaunas žmogus, jo energija ir ryžtas. Negalime leisti, kad jaunatvę sužlugdytų gatvės mokykla. Paauglių socializacija bei užimtumas yra būtina sąlygos integracijai į šiuolaikinę visuomenę. Svarbu tai suprasti ir imtis konkrečių veiksmų, nes paauglių nusikalstamumas, polinkis į žalingus įpročius ir rizikingą elgesį, abejingumas savo bendruomenės ir visos valstybės reikalams nemažėja. Darosi akivaizdu, kad šio klausimo sprendimo sėkmė nulems ne tik bręstančių paauglių ateitį. Nuo sėkmingų ar klaidingų sprendimų priklausys ir jų tėvų bei kaimynų - mūsų visų kasdienio gyvenimo kokybę.

Paauglių nusikalstamumas yra specifinė bendrojo nusikalstamumo dalis. Nusikalstamumo statistika ir kriminologijos teorija teigia, kad kas trečias recidyvistas pirmą nusikaltimą yra padaręs dar paauglystėje (A. Dapšys, 2003). Kad neatsirastų sekančios kriminogeninės asmenybės savybės ankstyvąja prevencija siekiama koreguoti pirminį kriminogeninį veiksnių ir kartu neleisti atsirasti tolesniems veiksniams (Justickis, 2004). Organizuojant vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevenciją, visu pirma susiduriama su jų užimtumo problema. Būtent paauglių užimtumas ir yra laikomas šiame darbe nusikalstamumo prevencijos ašimi.

Paauglių nusikalstamumą įtakoja jų užimtumo formos. Atlikus sociologinę apklausą apie neužimtus bei nusikalstančius paauglius, kaip vieną iš nepalankaus pozityvios asmenybės formavimosi veiksnių buvo įvardintas švietimo sistemos disfunkcija. Taip dalis mokinių nepritampa mokyklose. Nepritapę mokykloje vaikai palieka mokyklas, buriasi į grupes, kurios neretai skatina elgtis nusikalstamai. (Sakalauskas, Gečėnienė, Ruževskis ir kt., 2000). R. Pilkauskaitės (2003) teigimu, būtent, paauglystėje žmogaus saviraišką labiausiai veikia neformali aplinka, grupė, kai paauglius vienija bendras tikslas – veikti kartu su bendraamžiais. Neformaliojo vaikų švietimo koncepcijoje

(2005) sakoma, kad Neformaliojo vaikų švietimo tikslas yra per kompetencijų ugdymą formuoti asmenį, sugebantį būti aktyviu visuomenės nariu, sėkmingai veikti visuomenėje, padėti tenkinti pažinimo, lavinimosi ir saviraiškos poreikius.

Neformalusis vaikų švietimas vyksta bendrojo lavinimo mokyklose popamokinėje veikloje ir neformaliojo vaikų švietimo mokyklose. Švietimo ir mokslo ministerijos užsakymu 2008 m. atlikto tyrimo duomenimis daugiausiai vaikų, dalyvaujančių neformaliajame švietime yra sporto užsiėmimuose. Valstybės ilgalaikės raidos strategijoje (2002), patvirtinti tokie šalies kūno kultūros ir sporto prioritetai: „kūno kultūra ir sportas – reikšminga ugdymo proceso sudedamoji dalis norint išauginti darnią ir visavertę asmenybę.

Remiantis įvairiais šaltiniais, galima teigti, kad neformalaus ugdymo situacija nėra pakankamai gera. Lietuvoje neformalusis ugdymas vykdomas neturint bendrųjų neformalaus ugdymo programų. Dažnai neformalus ugdymas organizuojamas atsižvelgiant į ugdymo įstaigų galimybes (mokytojų kompetencija, resursai ir kt.), o ne į vaikų ir paauglių interesus, motyvaciją, gebėjimus. Neformalaus ugdymo svarbą socializacijai analizuoja šie autoriai: I. Žemaitytė (2006), D. Survutaitė (2004), G. Kvieskienė (2002, 2005) Jovaiša, L. (1996, 2001, 2003), I. Zaleckienė (1994), L. Vaicekauskaitė (2000) ir kt.

Švietimo ir mokslo ministerijos užsakymu 2008 m. buvo atliktas tyrimas „Mokiniai, dalyvaujantys neformaliajame švietime“. Šiuo tyrimu siekta išsiaiškinti kiek vaikų dalyvauja neformaliame ugdyme ir kokie būreliai yra populiariausi vaikų tarpe. 2003 metais Švietimo ir mokslo ministerija atliko tyrimą „Popamokinės veiklos veiksmingumas“, juo siekta nustatyti popamokinės veiklos organizavimo būklę ir ją lemiantiems veiksniams. Taip pat 2006 metais Švietimo ir mokslo ministerija atliko tyrimą „Neformaliojo vaikų švietimo sąnaudų ir prieinamumas“. Šiuo tyrimu siekta išsiaiškinti finansavimo šaltinius neformaliame ugdyme. Tačiau trūksta darbų, analizuojančių kūno kultūros ir sporto įtaką neformaliojo ugdymo kontekste paauglių nusikalstamumui mažinti.

Šiame baigiamajame magistro darbe buvo nagrinėjama neformalios kūno kultūros ir sporto veiklos veiksmingumas mažinant paauglių nusikalstamumą.

Probleminis klausimas – koks yra kūno kultūros ir sporto veiklos veiksmingumas mažinant paauglių nusikalstamumą?

Tyrimo objektas – neformali kūno kultūra ir sportas kaip paauglių nusikalstamumo prevencija neformaliuoju ugdymu.

Tyrimo dalykas – kūno kultūros ir sporto įtaka, neformaliojo ugdymo kontekste, paauglių nusikalstamumui mažinti.

Tyrimo hipotezė – kūno kultūra ir sportas neformaliajame ugdyme gali sumažinti paauglių nusikalstamumą.

Tyrimo tikslas – ištirti neformalios kūno kultūros ir sporto veiklos veiksmingumą mažinant paauglių nusikalstamumą.

Uždaviniai:

1) Mokslinės literatūros analizė darbe nagrinėjamos problemos aspektais.

2) Išanalizuoti paauglių nusikalstamumą, teisinę bazę, kūno kultūros ir sporto švietimo dokumentus, neformaliojo ugdymo dokumentus

3) Ištirti trenerių ir sporto pedagogų požiūrį į kūno kultūrą neformaliajame ugdyme, kaip paauglių nusikalstamumo prevencijos galimybę.

4) Išsiaiškinti paauglių požiūrį į kūno kultūrą ir sportą neformaliajame ugdyme, kaip į nusikalstamumo prevencijos galimybę.

5) Pateikti išvadas ir rekomendacijas ugdytojams apie kūno kultūros neformaliame ugdyme galimybes užkirsti kelią paauglių nusikalstamumui.

Tyrimo metodologija. Tyrimo metodologinį pagrindą sudaro humanistinė asmenybės teorija (C. R. Rogers (1951), A. H. Maslow (1979) taip pat šiuolaikinė *humanistinė teorija* (Lepėškienė, 1996; Berger, Luckman, 1999; Morkūnienė, 2002; Teresevičienė, Gedvilienė, 2003), t.y. pagrindinės humanistinio ugdymo idėjos – savirealizacija, bendradarbiavimas, tvirti ryšiai su socialine aplinka - tampa teorine prielaida nusikalstamumo prevencijos organizavimui, *rizikos veiksmų teorija* (Foucault, 1998), teigianti, kad, panaikinus, sumažinus rizikos faktorius, galima tikėtis teigiamų pokyčių, galima tikėtis rezultato siekiant nusikalstamumo prevencijos.

Metodai:

Teoriniai: mokslinės literatūros ir dokumentų analizė.

Empiriniai: ugdytojų ir ugdytinių anketavimas.

Statistiniai: MC Exel. SPSS

Tyrimo imtis ir organizavimas. Tyrimas buvo atliktas 2009 m. sausio – vasario mėn. *Kauno apskrities rajonų sporto mokyklose* (Kauno rajono sporto mokykla, Kauno rajono dziudo ir jojimo sporto mokykla, Kėdainių sporto mokykla). *Tyrimo dalyvavo 285 respondentai:* 64 pedagogai (Kauno rajono sporto mokyklos pedagogai, Kauno rajono dziudo ir jojimo sporto mokykla, Kėdainių sporto

mokykla pedagogai) ir 221 paaugliai (Kauno rajono sporto mokykla, Kauno rajono dziudo ir jojimo sporto mokykla, Kėdainių sporto mokyklos auklėtiniai).

Darbo naujumas/reikšmingumas:

Teorinis reikšmingumas. Neformalusis ugdymas gana plačiai išnagrinėtas kūno kultūra ir sportu nusikalstamumo prevencijos kontekste.

Praktinis reikšmingumas. Pateiktos rekomendacijos dėl efektyvesnio kūno kultūros ir sporto organizavimo neformaliojo ugdymu. Pateikiant siūlymus, remtasi teorinėje dalyje išanalizuota literatūra bei dokumentais ir apibendrinus tyrimo duomenys.

Darbo struktūra. Ši magistro darbą sudaro: įvadas, 2 skyriai, išvados, rekomendacijos, literatūros sąrašas (90 šaltinių) ir 2 priedai. Tyrimo duomenis iliustruoja 23 paveikslai. Darbo apimtis – 65 puslapiai.

1. NEFORMALIOS KŪNO KULTŪROS IR SPORTO VEIKLOS VEIKSMINGUMAS MAŽINANT PAAUGLIŲ NUSIKALSTAMUMĄ

1.1. Paauglių nusikalstamumas

Paauglystė – gana sudėtingas amžiaus tarpsnis, kuris mokslininkų G. Navaičio (2001), R. Žukauskienės (2002), I. Leliūgienės (1997), R. Želvio (1995), A. Gučo (1990) ir kt. yra pakankamai nagrinėtas ir tebenagrinėjamas. Siekiant nustatyti paauglystės ribas, analizavome pedagoginę, psichologinę literatūrą ir pastebėjome, jog vieni autoriai paauglystei priskiria 13 – 16 metus, kaip antai V. Černius (1997) atskirai rašo apie trylikamečius – šešiolikmečius bei pateikia konkrečius tam amžiui būdingus bruožus. Kiti autoriai praplečia šį laikotarpį iki 18 metų. Anot R. Žukauskienės (1998), paauglystė – pereinamasis laikotarpis iš vaikystės į suaugusiojo amžių. Mokslininkė aiškina, jog paauglystės amžiaus ribos yra labai sąlygiškos. Šis amžiaus tarpsnis yra skirstomas į ankstyvąją paauglystę – 12 - 14 metų laikotarpis; 15 - ji metai yra lyg pereinamasis tarpsnis ir vėlyvąją – 16 - 18 metų laikotarpis. Panašaus požiūrio laikosi ir G.Navaitis (2001), kuris teigia jog paauglystės periodizacijos sudėtingumas susijęs su nesinchroniška socialine ir psichine raida.

Paauglys, kurio elgesys neatitinka visuomenei priimtinių taisyklių, vadinamas „sunki“ arba „sunkiai auklėjamu. Mokslinėje literatūroje toks elgesys apibūdinamas „deviacijos“ sąvoka. Deviacija tai elgesys, laikomas peiktinu arba pažeidžiančiu socialines normas.

Deviantinis elgesys - vaiko elgesys, kuris iššaukia jo socialinės dezaptacijos procesą. „Dezaptacijos procesui neatsparios yra šios vaikų kategorijos:

- Mokyklinio amžiaus vaikai, kurie nelanko mokyklos;
- Vaikai našlaičiai;
- Socialiniai našlaičiai;
- Paaugliai, vartojantys narkotikus ar kitas toksines medžiagas;
- Paaugliai, įvykdę teisės pažeidimus“ (Černeckienė, 2007. p.153).

Paauglystėje būdinga psichinio brendimo problema domėjosi šie mokslininkai: N. L. Gage, D. C. Berliner (1994), R. Želvys (1995), V. Černius (1997), A. Gučas (1990) ir kt. Anot V. Černiaus (1997), paauglystės pradžioje būdingas nuotaikų nepastovumas, emocinis jautrumas, neramumas, jautrumas. Psichologijos žodynas (1993) išskiria, kad paauglystės metu vyksta sudėtingi fiziniai ir fiziologiniai pokyčiai, lytinis brendimas sukelia naujus pojūčius ir išgyvenimus. Šiame amžiaus tarpsnyje vyksta spartus fizinis ir fiziologinis vystymasis. Vaikas pasiekia suaugusio žmogaus ūgį, keičiasi kūnas, pradedama lytiškai bręsti. Vyksta neįprasti vidiniai ir hormoniniai pokyčiai paauglio organizme tokie kaip pavargimas, susierzinimas, kintanti nuotaika. Paaugliai ypač jautriai reaguoja į suaugusiųjų elgesį su jais. Jie siekia būti savarankiškais, suaugusiais, nori, kad suaugusieji jame matytų asmenybę. I. Leliūgienė (1997) remdamasi JAV mokslininkų C. Flake – Hobson, B. Robinson ir P. Skeen (1993) atliktais paauglystėje vykstančių psichinių procesų tyrimų duomenimis teigia, kad paaugliai ne visada teisingai supranta, ko iš jų nori bendraamžiai, ko tikisi tėvai, visuomenė. Paaugliui „bręsta“ konfliktas tarp savo ateities vizijų ir to kokią socialinę kryptį jiems siūlo tėvai, mokytojai, bendraamžiai, kiti aplinkiniai. Naujos paauglio pažintinės galimybės, atsakomybės augimas keičia ir jo moralines pozicijas bei elgesį. „Paauglystėje peržiūrimos moralinės vertybės, jos imamos mažiau sieti su tėvų autoritetu, laisviau interpretuojamos, o drauge ir abstrakčiau suvokiamos, sektinu pavyzdžiu tampa bendraamžių grupė ir jai svarbūs autoritetai“ (Navaitis, 2001 p. 183). Anot C. Sutton (1999) „bendraamžių grupės įtaka paauglystės metais galinga“ (Sutton, 1999, p. 50). Kiti autoriai G. H. Gudjonsono ir J. F. Sigurdsono (2007) išskiria keturis pagrindinius nusikaltimo motyvus: paklusimo/paklusnumo, sužadavimo, provokavimo ir finansinį, atliktu tyrimu nustatyta, kad ypač paklusimo motyvas turi didelės įtakos išitraukiant į nusikalstamą veiką bei bandymas nustebinti kitus. Dažnai tai tampa atskaitos tašku ir paramos šaltiniu. Paauglystėje labai trokštama kam nors priklausyti ir būti priimtam. Galimybė būti atmestam ypač grėsminga, kad to išvengti kartais „imama rūkyti, užmezgami nenorimi seksualiniai ryšiai, geriami svaigalai, vartojami narkotikai, vagiliaujama parduotuvėse ar plėšikaujama“ (Sutton, 1999, p. 50). Su tuo sutinka ir R.Žukauskienė (2006), kuri pažymi, kad nepilnamečių nusikalstamumui įtakos turi „aplinka, kurioje vaikas auga, ir tai, su kuo jis bendrauja, kaip praleidžia laisvalaikį“ (2006, p.6). Anot G.Kvieskienės, D.Mockevičienės (2002) dažnai jaunimas kalba, kad „iš neturėjimo ką veikti padarė nusižengimus“. Tą patį patvirtina ir daugelis tyrėjų, kurie patvirtina statistinį ryšį tarp užimtumo nebuvimo ir nusikalstamumo. Siekiant intensyvesnio užimtumo „negalime tikėtis greitų rezultatų, tačiau galime sėkmingai organizuoti ankstyvąją prevenciją, kuri apibrėžiama kaip priemonės, kuriomis siekiama užkirsti kelią socialiniams rizikos veiksniams“

(Kvieskienė, Mockevičienė, 2002, p 67). Paauglių nusikalstamumas yra viena opiausių socialinių problemų, turinčių žalingus emocinius, fizinius, ekonominius padarinius bendruomenei, kurioje yra paplitęs (Skiecevičius, Žydžiūnaitė, 2007). Paauglių nusikalstamumas yra aktuali ir svarbi socialinė teisinė problema, su kuria susiduria daugelis valstybių, ne išimtis ir Lietuva. Tėvų atsakomybės už savo vaikus sumažėjimas, šeimų ekonominės problemos, nepakankama socialinių ir specializuotų prevencijos institucijų veikla, lėšų trūkumas vaikų užimtumo problemoms spręsti skatina nepilnamečių nusikalstamumą. S.Gečėnienė (2000) Vaikų ir jaunimo neužimtumo ir nusikalstamumo prevencijoje (2000) pažymi, kad apie nusikalstamo elgesio kilmę kalbėti nėra lengva – teorijų yra daug ir nė viena iš jų negali pretenduoti į absoliučią tiesą. Šios teorijos tik papildo viena kitą. Tačiau kriminologijos mokslas, pripažindamas kiekvienos teorijos reliatyvumą, turinčios psichologų, sociologų, kriminologų ir kitų sričių specialistų įžvalgos nusikalstamumo tematika turi savyje dalį tiesos, pagrįstos empiriniais nagrinėjimais yra keletas pagrindinių teorinių kryptių (Vaikų ir jaunimo neužimtumo ir nusikalstamumo prevencijoje, 2000):

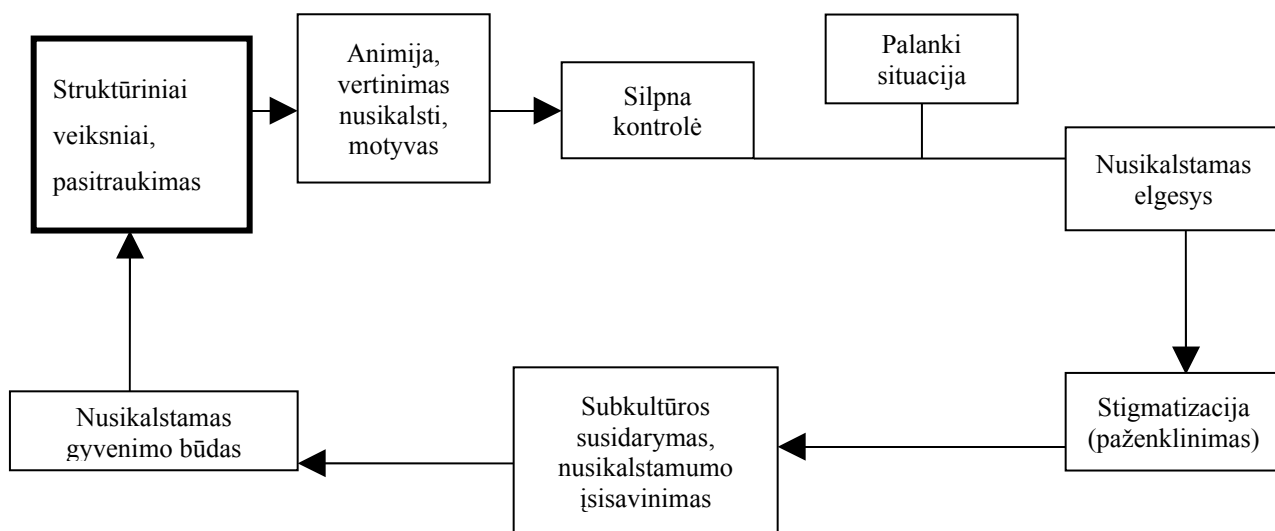
Norminės koncepcijos. Atkreipiamas dėmesys į tai kad nusikaltimas atpažįstamas pagal baudžiamosios teisės normas, todėl socialinės grupės, turinčios didesnę įtaką, gali primesti savo valią kitoms. Socialiniai bei psichologiniai šių koncepcijų aspektai išryškino baudžiamųjų normų taikymo tendencingumą.

Psichoanalizė. Remiantis psichodinaminiais procesais, dėl kurių patirta skriauda (pvz., seksualinė prievarta, nuolatinis smurtas) transformuojasi į priešiškus jausmus kitiems žmonėms. Psichoanalitiniu požiūriu galima analizuoti ir kitokį, ne vien smurtinį, nusikalstamą elgesį: asmens potraukį vogti ir pan.

Socialinės kontrolės koncepcijos. Socialinės kontrolės ir socialinių ryšių koncepcijos išskėlė mintį, kad priešingai įstatymui visų pirma elgiasi silpnos savikontrolės asmenys, tie, kurie menkai kontroliuojami neformalios aplinkos, neturintys tarpusavio ryšių su kitais žmonėmis.

Socialinės mokymosi koncepcijos. Antisocialaus elgesio, kaip ir bet ko kitko gyvenime, yra išmokstama. Socializacija yra procesas, kurio metu išmokstama grupės, kuriai jis priklauso, normų, vertybių ir orientacijų. Jeigu perteikimo procesas – priklausomai nuo vyraujančių lūkesčių – yra klaidingas arba nepilnas, šis trūkumas gali vesti prie normų ir elgesio konfliktų, taigi ir prie baudžiamojo įstatymo pažeidimo.

Socialinės struktūrinės koncepcijos. Nusikalstamą elgesį lemia socialinės struktūrinės aplinkybės. Pasak, stigmatizacijos (ženkinimo) teorijos, be pirminių nusikalstamumo priežasčių, tokių kaip socialiniai, kultūriniai, psichologiniai ir psichologiniai veiksniai, yra ir antrinių priežasčių, kurios priklauso nuo to, kaip valstybė ir visuomenė, jos grupės, mokytojai, draugai, šeimos nariai reaguoja į nusikalstamą elgesį. Tradicinį nusikalstamumą aiškinančias teorijas galima pavaizduoti schemeje, kuri nusikalstamą elgesį vaizduoja kaip procesą (žr. 1 pav.). Jis prasideda schemas kairiajame viršutiniame kampe ir pereina visas stadijas. Prevencinio darbo tikslas – nutraukti šį uždarą ratą ir pasukti procesą kita linkme (Vaikų ir jaunimo neužimtumo ir nusikalstamumo prevencija, 2000, p.65).

1 pav. Tradicinis nusikalstamumas kaip procesas. Лайне М. (1994)

Vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos nacionalinėje programoje (1997) linkę nusikalsti vaikai vadinami „rizikos grupės“ vaikais. Jų elgesys įvardijamas kaip „asocialus elgesys“. Toks visuomenės normų neatitinkantis elgesys kartais apibūdinamas kaip „nevisuomeniškas“, kenkiantis visuomenei, kitaip – kaip nepaisantis visuomenės, dar kitais atvejais asocialus elgesys aprašomas kaip įvairūs nukrypimai nuo priimtų socialinių normų.

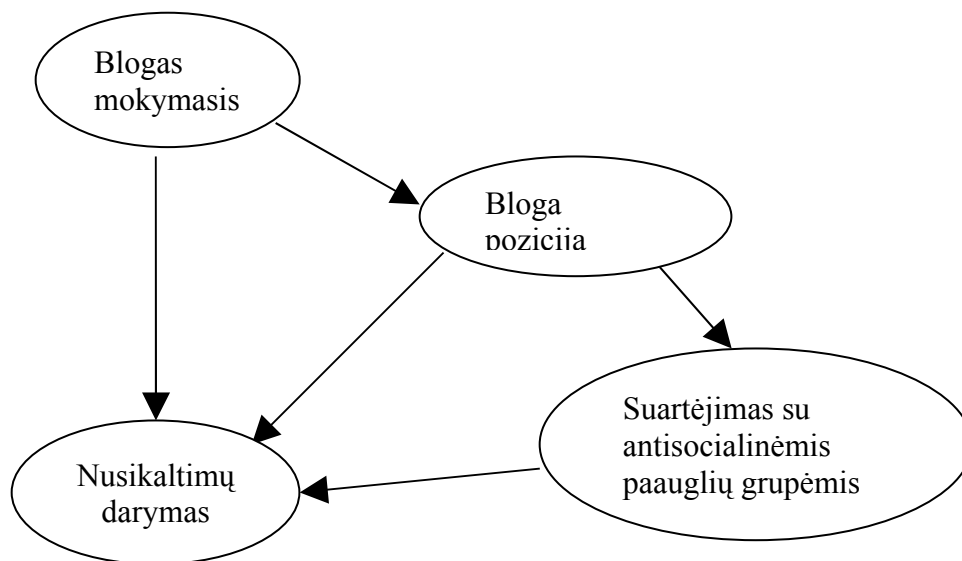
S. Ignatavičienė ir R. Žukauskienė (1999) rizikos grupės vaikams priskiria „beglobius (gatvės) vaikus, asocialiose (toliau - probleminėse), nedarniose arba nepilnose šeimose gyvenančius vaikus, kurie nuolat patiria psichologinę, fizinę arba seksualinę prievartą, taip pat

agresyvius ir bendraamžių atstumtus vaikus bei vaikus, kurie jau yra padarę smulkių prasižengimų arba nusikaltimų“ (Ignatavičienė, Žukauskienė, 1999, p.3).

Kriminologijos ir sociologijos literatūroje teigiama, kad rizikos grupei priklauso žmonės, kuriems būdingi negatyvūs asmenybės bruožai ir kurie yra patekę arba linkę patekti į kriminogeninę situaciją. Nepilnamečio priklausymą rizikos grupei lemia daug aplinkybių, pirmiausia – negatyvios gyvenimo ir auklėjimo sąlygos. Tai antisuomeninis tėvų elgesys, tėvų alkoholizmas, nervų ir psichinės ligos, žemas šeimos kultūros lygis, paauglio neturėjimas namų ir nuolatinės gyvenamosios vietos, paauglio orumo žeminimas namie, mokykloje, paauglio nebaudžiamumas, t.y. amoralaus ar neteisėto elgesio faktų skatinimas arba nuslėpimas, mokymas ir auklėjimas vaikų internate ir pan.

Kitos aplinkybės, lemiančios nepilnamečių priklausymą rizikos grupei, - negatyvios asmenybės ir elgesio ypatybės: ankstesnis teisės pažeidimų padarymas, siauras interesų ir poreikių ratas, perdėtas savo asmenybės vertinimas, negatyvus požiūris į dorovines vertybes, piktumas, grubumas, kerštingumas, abejingumas kitiems žmonėms (taip pat ir artimiesiems), girtuokliavimas, narkotikų vartojimas, azartiniai lošimai, bėgimas iš namų ar auklėjimo įstaigų, ankstyvi lytiniai santykiai, įprotis savintis svetimą turtą smurtas prieš silpnus draugus.

V. Justickis teigia (2004), kad viena kriminologinė asmenybės savybė pagimdo kitą, kuri savo ruožtu skatina trečiosios atsiradimą, ir taip toliau. Visa tai panašu į besiridenantį sniego kamuolį, prie kurio prilimpa vis daugiau sniego, ir nuo to jis įgyja didesnę svorį. Šis „sniego kamuolys“ pavaizduotas 2 paveiksle (Justickis, 2004, p.32).

2 pav. Kriminologinių savybių tarpusavio ryšys. V. Justickis (2004)

Kad neatsirastų sekančios kriminogeninės asmenybės savybės „ankstyvąja prevencija siekiama koreguoti pirminį kriminogeninį veiksnių ir kartu neleisti atsirasti tolesniems veiksniams“ (Justickis, 2004, p.33). Šie privalumai lėmė ankstyvosios prevencijos idėjos didelį populiarumą. Būtent šia idėja remiasi daugelis nacionalinių nusikaltimų prevencijos programų.

Remiantis nusikalstamumo teorijomis, kurios padėjo nustatyti aplinkybes įtakojančias nepilnamečio asmenybę, taip pat autoriais (Andziulytė, Beresnevičienė (2005)) bei A. Vaičiuliene (2004) analizavusius paauglių savivertės ypatumus, galima nustatyti pagrindines priežastis, susijusias su vaikų ir paauglių nusikalstamumu:

- Auklėjimo klaidos šeimoje
- Nusikalstamos grupės
- Masinės informacijos priemonės
- Asocialios aplinkos įtaka
- Neužimtumas
- Neigiama kriminalinės justicijos sistemos įtaka. (Vaikų ir jaunimo neužimtumo ir nusikalstamumo prevencija, 2000, p.15).

Auklėjimo klaidos šeimoje

Anot T. Butvilo (2008), šeima yra dvasinės bei fizinės būties sąlyga, laimės ir sveikatos šaltinis, todėl didžiulis vaidmuo vaikų socializacijoje tenka šeimai (Matulionis, 2001). Kaip teigia V. Leonavičius (2003) šeimoje formuojasi daugelis, įpročių, įgūdžių, žinojimų. Šeimos įtaka gali būti teigiama arba neigiama, priklausimai nuo vidinių šeimoje esančių veiksnių. Dažniausiai jei šeima nedarni, tai ir vaikai nenori atlikti arba blogai atlieka visuomeninius įsipareigojimus. Šeima – vienas iš esminių socializacijos veiksnių, padedančių vaikui įsilieti į visuomenę ir perimti jos socialines ir dorovines vertybes. Vertybių internalizacijos sėkmė daug priklauso nuo aplinkos šeimoje, ypač nuo joje susiklosčiusių tarpusavio santykių. Šiltų emocinių santykių nebuvimas, kontrolės stoka, neteisingi skatinimai ir bausmės yra palankios sąlygos paauglių asocialiam elgesiui (Butvilas, 2008). Anot G. Kvieskienės (2000) „šeima yra socialinio gyvenimo centras, ji individą sieja su kitomis socialinėmis grupėmis, ji vaikui perduoda pagrindines normas, vertybes“ (Kvieskienė, 2000, p.120). Sociologė I. Leliūgienė (2003) teigia, kad šeima tai pirmasis sociologijos institutas, „viena iš akivaizdžiausių sąlygų, nulemiančių veikų polinkį nusikalsti – kitų šeimos narių kriminalinis elgesys. Tikimybė, kad jauni žmonės taps nusikaltėliais, padidėja net keturis kartus, jeigu jo šeimoje yra du asmenys, turintys

kriminalinę patirtį“ (Leliūgienė, 2003 p. 94). Dažniausiai šeimoje išugdytas elgesys ir mokymai perduodami iš kartos į kartą. Paaugliai šeimoje įgytas vertybes perkelia į mokyklos aplinką, o patirtą smurtą kaip išmoktą elgesio modulį prieš bendraamžius.

Nusikalstamos grupės

Paauglystės laikotarpiu stipriai išryškėja jaunuolių poreikis bendrauti tarpusavy. Šiame amžiaus tarpsnyje jaunuoliams labai svarbu patenkinti bendraamžių draugystės ir pripažinimo poreikius. Santykiai ir bendravimas asocialiose neformaliose grupėse reguliuoja nerašyti įstatymai, normos ir vertybės, kurių dėka grupės nariai gali veikti vieningai. Pasak I. Leliūgienės „šių sambūrių jėgos veikia pagal grupinės integracijos mechanizmą: „paleidimas“, pamėgdžiojimas, įtaiga, įtikinimas, privertimas“ (Leliūgienė, 2003 p.126). Neformaliuose sambūriuose ugdoma kriminalinė patirtis, kuri kitų grupės narių ne tik smerkiama, bet ir palaikoma. Pasak M. Barkauskaitės ir D. Juodkaitės (1998) tokiu būdu „sudaromos realios galimybės paauglio asocialaus elgesio patirčiai kauptis, o kartu stiprėja iškreiptas požiūris į gyvenimą visuomenėje“ (Barkauskaitė, Juodkaitė, 1998, p.185). Tokiose grupėse bendravimas vyksta tarp sau lygių, požiūris į daugelį dalykų yra panašus, jos tenkina daugelį nepilnamečių poreikių, o ir patys nepilnamečiai čia jaučiasi laisviau, gali daryti tai, ką namie draudžia tėvai. Ar bus daromi nusikaltimai ar ne, priklauso nuo grupės kryptingumo. Tokios grupės gali būti orientuotos į nusikaltimus, tačiau nepilnametis čia randa šeimos, mokyklos „pakaitalą“, todėl jis čia ir pasilieka [34]. Paaugliams, kurie priklauso tokioms neformalioms grupuotėms, draugai yra artimesni negu šeimos nariai. Todėl tokiu atveju paauglys ir toliau norėdamas išlikti pageidaujamas, svarbus ir bendraamžių gerbiamas, būna priverstas daryti nusikalstamą veiką.

Masinės informacijos priemonės

Galima sakyti kad pastaruoju metu asmenybės socializacijos procesą šeimoje ir mokykloje papildė arba net pakeičia kitas labai galingas socialinis šaltinis – žiniasklaida. Televizija ir kitos žiniasklaidos priemonės nepaprastai išplėtė įvairių elgesio modelių prieinamumo besiformuojančiai asmenybei (Kiguolytė, Valickas, 2008). Problema yra ne tik tai, kad televizoriaus pakeičia tokias svarbias vaikų ir paauglių veiklas kaip knygų skaitymas, sportavimas, bendravimas, kūryba. Daugelis tyrėjų ir specialistų pripažįsta, kad televizorius yra vienas didžiausių agresijos bei smurto transliavimo šaltinių (Jusienė, Tuominienė, 2005). V. Vaitekonienės (2002) teigimu vaikai labiau nei suaugusieji pasiduoda žiniasklaidos poveikiui ir įtakai, kadangi dar neturi stabilios vertybių sistemos. Pasak R. Brasliauskienės, I. Jonutytės (2005) ir V. Legkausko (2001) kai yra kuo tikresnis santykis su aktoriumi,

tu labiau su juo identifikuojamasi ir pradamas mėgdžioti jo elgesys, o matoma agresija ekrane padidina agresyvaus elgesio tikimybę.

Europos Tarybos Ministrų Komitetas priėmė Rekomendaciją „Dėl smurto vaizdavimo elektroninėje žiniasklaidoje“ (Portrayal of Violence in the Electronic Media. No. R (97) 19, 1997), jame pabrėžiamas neigiamas smurto ir negatyvaus elgesio vaizdavimas vaikui. Siekiant apsaugoti vaikus ir paauglius nuo neigiamos žiniasklaidos įtakos Lietuvos Respublikos Vyriausybė 1992 m. sausio 2 d., priėmė nutarimą (Nr.722) „Dėl video filmų, erotinio pobūdžio renginių viešo rodymo ir erotinio bei smurtinio pobūdžio spaudinių platinimo tvarkos“. Tokiais nutarimais apibrėžiami spaudiniai, kurių negalima platinti nepilnamečiams.

Asocialios aplinkos įtaka (narkotikai, neformalūs lyderiai, prievarta)

Pasak, R. Žukauskienės (2006) alkoholio ir narkotikų vartojimas paauglystėje gali paaštrinti adaptacijos problemas ir prisidėti prie to, kad asocialus elgesys įsitvirtina ir reiškiasi vėliau, suaugusiojo amžiuje. Šių medžiagų vartojimas gali pastūmėti paauglius į delinkventinių paauglių grupes, kuriose jie gali perimti iš kitų asocialaus elgesio būdus. Narkotikų vartojimas ir perpardavinėjimas gali būti labai svarbus veiksnys, suvienijantis asocialių paauglių grupę. „Ši priklausomybė dažnai tampa jaunų žmonių agresyvaus, nusikalstamo elgesio priežastimi“ (Vaikų ir jaunimo neužimtumo ir nusikalstamumo prevencija, 2000, p. 16).

Neužimtumas

Pasak I. Leliūgienės (2003) aktyviausi nusikaltėliai, tai niekur nedirbantys ir nesimokantys nepilnamečiai, mažiau aktyvūs – dirbantys, profesinių mokyklų mokiniai, bendrojo lavinimo mokyklų mokiniai. Daugelis pažeidusių teisėtvarą paauglių nesidomi mokslu, darbine veikla, nuolat pažeidinėja drausmę, neturi ryšių su mokslo draugais, bendradarbiais. „Betikslis laiko leidimas ugdo paauglių neigiamą požiūrį į bet kokią darbinę ar visuomenei naudingą veiklą, į dorovines visuomenės normas, į aplinkinį pasaulį, iš kurios jie nuolat laukia agresijos ir siekia smurto kaip pagrindinio saviraiškos būdo“ (Leliūgienė, 2003 p. 131). Yra manoma, kad nusikaltimai padaromi tada, kai turima laiko [34].

Vaikų ir paauglių nusikalstamumui įtakos turi ir jų laisvalaikio neužimtumas. Kadangi mokyklose veikiantys būreliai paprastai yra orientuoti į gabius vaikus, vidutinių gebėjimų vaikams tokiuose būreliuose sunku pritapti. Labai svarbus vaikų ir paauglių užimtumas atostogų metu, tada vaikais ir paaugliais turi daugiausiai laisvo laiko. Bet ar bus padarytas nusikaltimas ar ne, priklauso ne vien nuo laisvo laiko turėjimo.

Neigiama kriminalinės justicijos sistemos įtaka

Reikšdamasis neformaliame sambūryje, paauglys gali vertinti ne tik savo rezultatus, jam daug svarbiau realizuoti savo gebėjimus bei galimybes grupėje (Leliūgienė, 2003). Kartais pavyksta pakeisti neformalaus sambūrio narių vertybinę orientaciją, jų santykius nukreipti teigiama linkme. „Administraciniai, teisiniai draudimai beveik neveiksmingi. Vietoj vienos panaikintos neformalios grupės netrukus gali atsirasti kitos, analogiškos veiklos ir agresyvesnės (Leliūgienė, 2003 p. 128). Kriminalinės justicijos pareigūnų užduotis ne „taisyti“ paauglius draudimais, o sudaryti sąlygas jam pačiam pasitaisyti. Pasak S.Gečėnienės „neigiamą poveikį nepilnamečiui daro pati baudžiamosios (kriminalinės) justicijos esmė“ (Gečėnienė, 2002, p. 93).

Paauglių nusikalstamumas, kaip ir bendras nusikalstamumas, yra sudėtingas ir įvairiapusis reiškiny. Apibendrinant galima teigti, kad pagrindiniai veiksniai, turintys įtakos paauglių nusikalstamumui: nepalankios asmenybei raidos sąlygos šeimoje, neigiamas bendraamžių grupės poveikis, per mažas užimtumas. Taigi siekiant mažinti paauglių nusikalstamumą, pirmiausia reikia užkirsti kelią šiems pagrindiniams veiksniams atsirasti.

1.1.1. Paauglių nusikalstamumo situacija Lietuvoje.

Pasak sociologės Žemaitytės (2006), nepilnamečių nusikalstamumas, kaip ir nusikalstamumas apskritai, yra daugialypis ir kompleksiškas reiškiny, veikiamas daugelio tarpusavyje susijusių biologinių, socialinių, ekonominių, teisinių veiksnių, todėl kova su juo negali apsiriboti vien baudžiamosios justicijos institucijų veiklos efektyvumo didinimu. Susidūrimas su baudžiamąja justicija gali padaryti didelį poveikį besiformuojančiam nepilnamečio požiūriui į įstatymus ir jo pažeidimus. Deja ji gali ne tik taisyti, bet ir daryti jam neigiamą poveikį – stiprinti nepilnamečio antisuomeninę orientaciją, todėl nepilnamečių nusikalstamumo prevenciją turėtų apimti ne tik teisiniai aspektai, bet dar nenusikaltusį nepilnametį reikia orientuoti pedagoginėmis, socialinėmis, ugdomojo poveikio prevencinėmis priemonėmis (Žemaitytė, 2006). Su tuo sutinka ir R.Žukauskienė (2002), kuri metodinėse rekomendacijose pabrėžia, kad „daugelio šalių pedagogai, psichologai, socialiniai darbuotojai laikosi nuomonės, kad, stengiantis išvengti nusikalstamumo, visų pirma turi būti investuojama į visapusišką pagalbą jauniems žmonėms, o ne jų įkalinimą“ (Žukauskienė, 2002, p. 264). Taip tikėtina sumažėtų jaunų asmenų padariusių nusikaltimus, vėliau mažėtų ir bendras nusikaltimų skaičius.

Lietuvos Respublikos teisės aktų nėra daug, kurie išimtinai skirti paauglių nusikalstamai veiklai. Teisinių pagrindų, reglamentuojančių paauglių nusikalstamumo prevenciją, galime rasti nacionaliniuose ir tarptautiniuose teisės aktuose.

Lietuvos Respublikos konstitucijoje 39 str. 3 d. sakoma, kad „nepilnamečius vaikus gina įstatymas“. Vaiko teisių klausimas ypač svarbus kuriant šalies baudžiamąją sistemą, kuri turėtų būti ypatingai jautri jo teisėms. Tarptautiniuose dokumentuose yra įtvirtinti nepilnamečių baudžiamosios justicijos elementų standartai. Jose numatytos materialinės ir procesinės baudžiamosios teisės normos, teisingumą nepilnamečių atžvilgiu vykdančių institucijų veiklos principai. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija priimta 1989 m. yra bendriausias tarptautinis dokumentas, kuris tiesiogiai susijęs su nepilnamečių justicija:

1. JT standartinės minimalios nepilnamečių justicijos administravimo taisyklės (Pekino taisyklės, priimtos 1985 m. lapkričio 29 d.);
2. JT nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos gairės (Rijado gairės, priimtos 1990 m. gruodžio 14 d.).

Šią konvenciją Lietuva ratifikavo 1995 m., remiantis Lietuvos Respublikos Konstitucijos 38 str. 3 dalimi, ši konvencija yra Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis.

LR Statistikos departamento duomenimis Lietuvoje nepilnamečiai padarę nusikalstamas veikas ir baudžiamuosius nusižengimus 2003 m. buvo 3776 asmenys, o 2008 m. – 3673. Nepilnamečių padariusių nusikalstamas veikas skaičius sumažėjo 3 %. Lietuvoje gyvenančių nepilnamečių skaičius 2003 m. buvo 383,766 tūkst., o 2008 m. - 334,030 tūkst., taigi Lietuvos Respublikoje gyvenančių nepilnamečių skaičius sumažėjo 13 %. Kaip matyti iš Lietuvos Respublikos Statistikos departamento duomenų, nusikaltimų skaičius, kuriuos padarę nepilnamečiai mažėjo (3 %), tačiau sumažėjo ir pačių paauglių skaičius Lietuvoje (13 %). Pastebimas bendras nusikalstamų veikų, padarytų nepilnamečių, didėjimas.

1.1.2. Paauglių nusikalstamumo prevencijos teisinė bazė, įstatymai, tyrimai

Europos tarybos teisės aktai. Lietuvai tapus Europos Sąjungos nare privaloma atsižvelgti į Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijas. Šios organizacijos vienas iš tikslų yra nepilnamečių nusikalstamumo prevencija. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijoje „Dėl visuomenės dalyvavimo baudžiamojoje politikoje“, pabrėžiamas visuomenės ir bendruomenės vaidmuo

ankstyvoje nusikalstamumo stadijoje. Kita rekomendacija – „Europos bendruomenės sankcijų ir priemonių taisyklės“, apibrėžia bendruomenės galimybes aktyviai ir efektyviai prisidėti ne tik prie ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos, bet ir prie nepilnamečių padariusių nusikaltimus resocializacijos. Smurto šeimoje prevencijai Europos Tarybos Ministrų Komiteto patvirtintos rekomendacijos „Dėl smurto šeimoje“ ir „Dėl vaiko apsaugos nuo netinkamo elgesio su jais“. Šios rekomendacijoms Europos Tarybos Ministrų Komitetas skiria ypatingą dėmesį, kadangi būtent šeimose ir bendruomenėje aplinkybių visuma lemia linkusio nusikalsti nepilnamečio asmenybės formavimąsi.

Lietuvoje vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencija rengiama remiantis tarptautiniais teisės aktais. Lietuvoje vaikų ir paauglių nusikalstamumą reglamentuoja įstatymai ir poįstatyminiai teisės aktai: *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso* trečia knyga (patvirtinta LR Seimo 2000 m. liepos 18d.) – „Šeimos teisės“ nuostatos apibrėžia vaiko teises ir pareigas šeimoje. Vaiko santykius su tėvais, vaiko globą ir rūpybą.

Lietuvos Respublikos darbo kodekse (patvirtintas 2002 m. birželio 4 d.) yra numatyta nepilnamečių darbo specifika, nukreipta prieš vieną iš nusikalsti linkusių nepilnamečių aplinkybę – neužimtumą. Šio kodekso pagrindu prisidedama prie nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos.

Lietuvos Respublikoje teisės aktų poįstatyminėje sistemoje vaikų ir paauglių prevenciją reglamentuoja Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimais patvirtintos nusikalstamumo prevencijos programos, įvairūs Lietuvos Respublikos Vyriausybės patvirtinti nuostatai bei kiti poįstatyminiai teisės aktai.

Lietuvoje vykdoma keletas plataus masto vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos programos, viena iš jų – *Vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos nacionalinė programa*, priimta 1997 m. kovo mėn. 6 d. Programa susideda iš įvairių programų, vykdomų atskirų institucijų, ji skirstoma į šalies ir regionines (kelių apskričių), tačiau visų jų tikslai yra vienodi: sudaryti sąlygas vaikų ir paauglių fiziniam, dvasiniam, protiniam, doroviniam, socialiniam ir kultūriniam ugdimuisi; skatinti vaikų ir paauglių motyvaciją, šalinti ir neutralizuoti neigiamą socialinės aplinkos įtaką vaiko asmenybei, organizuoti rizikos grupės vaikų socialinę globą ir rūpybą, skiriant ypatingą dėmesį jų pedagoginei priežiūrai ir užimtumui. Programa yra gera tuo atžvilgiu, kad ji į mokyklos suolą sugražina paauglius ir jaunuolius, kurie dėl tam tikrų priežasčių iškrinta iš švietimo sistemos. Taip pat ji pagerina vaikų teisių bei interesų apsaugą, mažina nusikalstamumo lygį šalyje, sukuria veiksmingą vaikų teisių apsaugos ir jų nusikalstamumo prevencijos sistemą.

Dėl nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008-2010 metų programos. Patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. balandžio 24 d. Programos priemonės skiriamos vaikams, galintiems nukentėti ir nukentėjusiems nuo psichologinio, fizinio, seksualinio išnaudojimo ir nepriežiūros, jų šeimoms, smurto ir patyčių prevencijai mokyklose. Šios programos tikslas – „ugdyti visuomenės nepakantumą smurtui prieš vaikus, kompleksiskai šalinti smurto prieš vaikus priežastis, sukurti pagalbos vaikams, nukentėjusiems nuo smurto, ir jų šeimos nariams pagalbos ir prevencijos priemonių sistemą, mažinti smurto prieš vaikus“. Šiam tikslui įgyvendinti iškelti tokie uždaviniai: „organizuoti visuomenės švietimą smurto prieš vaikus prevencijos klausimais, tobulinti specialistų, dirbančių su vaikais, kvalifikaciją smurto prevencijos ir pagalbos klausimais, tobulinti teisinę bazę, padėsiančią užkirsti kelią smurtui prieš vaikus, teikti paslaugas vaikams, nukentėjusiems nuo smurto, ir jų šeimos nariams, organizuoti alternatyvias poveikio smurtautojams priemones, plėsti tarptautinį bendradarbiavimą, imtis veiksmų ir priemonių smurtui ir patyčioms mokykloje šalinti, vykdyti smurto prieš vaikus stebėseną“.

Lietuvos Respublikos socialinės ir darbo ministerijos parengta *Nacionalinė narkotikų kontrolės ir narkomanijos prevencijos 2004-2008 m. programa*, Seimo patvirtinta 2004 m. balandžio 8 d. Programa įgyvendinama visuose valstybės ir vietos savivaldos administravimo lygiuose, bendruomenėse, pasitelkiant asociacijas, užtikrinant tarpinstitucinį ir tarptautinį bendradarbiavimą ir koordinavimą, formuojant neigiamą visuomenės požiūrį į neteisėtą narkotinių ir psichotropinių, kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimą. Programos įgyvendinimui skiriamas reikiamas politinis dėmesys ir finansavimas, nes neteisėtas narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimas sukelia žalą asmens ir visuomenės sveikatai, skatina nusikalstamumą, didina socialinę atskirtį, sveikatos bei socialinės priežiūros išlaidas, kelia grėsmę valstybei ir visuomenės saugumui. Nors šioje programoje nėra tiesioginių nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos apraiškų, tačiau dalis nusikaltimų padaromi esant apsvaigus nuo narkotinių medžiagų. Vidaus reikalų ministerijos 1999-2010 ilgalaikiame strateginiame veiklos plane sakoma jog „kasmet nepilnamečiai vis daugiau padaro nusikaltimų, susijusių su neteisėta narkotinių ar psichotropinių medžiagų apyvarta“. Narkomanija – grėsmingai plintantis, taip pat ir tarp nepilnamečių, reiškinys. Todėl tinkamai įgyvendinant šios programos priemones tikėtinas nepilnamečių padariusių nusikaltimus mažėjimas.

Nacionalinė nusikaltimų kontrolės ir prevencijos programa patvirtinta Lietuvos Respublikos Seimo nutarimu 2003 m. kovo 20 d. Programos tikslas – sukurti naują nusikaltimų prevencijos ir kontrolės sistemos modelį, kurį panaudojus būtų sudarytos galimybės nuosekliai ir kompleksiskai

šalinti esmines nusikalstamumo priežastis ir sąlygas, racionaliai naudoti finansinius bei žmogiškuosius išteklius ir padidinti nusikaltimų prevencijos bei kontrolės Lietuvoje veiksmingumą. Programos tikslui įgyvendinti iškelti tokie uždaviniai: sudaryti prielaidas sukurti ir plėtoti veiksmingą nusikaltimų prevencijos ir kontrolės politikos įgyvendinimo mechanizmą; išplėsti nusikaltimų prevencijos ir kontrolės subjektų sistemos ribas, plėtoti valstybės institucijų, visuomeninių organizacijų ir pilietinės bendruomenės, tarptautinį bendradarbiavimą organizuojant bei vykdant nusikaltimų prevenciją ir kontrolę; skatinti savivaldybių ir regionų valdymo institucijų iniciatyvas sprendžiant viešojo saugumo užtikrinimo bei saugios gyvenamosios aplinkos klausimus; didinti bendruomenės vaidmenį sprendžiant žmogaus ir visuomenės saugumo problemas.

Vaikų ir jaunimo socializacijos programa parengta įgyvendinant Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001–2004 metų programos įgyvendinimo priemonių (patvirtintų LR Vyriausybės 2001 m. spalio 4 d.). Programa patvirtinta Lietuvos Respublika Vyriausybės 2004 m. vasario 23 d. Šios Programos įgyvendinimo pradžia – 2004 metai, pabaiga – 2014 metai. Šios Programos paskirtis – užtikrinti vaikų ir jaunimo iki 18 metų gerovę, kryptingai kurianti ir įgyvendinant užimtumo, prevencijos ir edukacines programas (strategijas), kurios užtikrintų sėkmingą vaikų ir jaunimo socializaciją. Programa vykdoma trim etapais. Pirmasis (parengiamasis) etapas 2004–2006 metai. Šiuo laikotarpiu bus analizuojami ir vertinami vaikų ir jaunimo socializacijos eiga, numatomos priemonės vaikų ir jaunimo socializacijai užtikrinti. Antrasis etapas (2007–2011 metais). Šiuo laikotarpiu bus kuriama vaikų ir jaunimo socializacijos socialinių, ekonominių, finansinių, teisinių, organizacinių, informacinių, analitinių priemonių stebėsenos sistema, įdiegta nauja valdymo ir veiklos principų sistema. Trečiasis etapas (2012–2014 metais) bus vertinamas sistemos funkcionavimas, bei tikslinama ir tobulinama sistemos veikla.

1996 kovo 14d. buvo priimtas Lietuvos Respublikos *Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas*. Šiuo įstatymu užtikrinamos pagrindinės vaiko teisės, laisvės ir pareigos bei šių teisių gynimo garantijas Lietuvoje. Šio įstatymo pagrindu 2003 m. gegužės 20 d. Lietuvos Respublikos Seimas patvirtino *Vaiko gerovės valstybės politikos koncepciją*. Jos tikslas – pasiekti politinį susitarimą dėl vaiko gerovę lemiančių vertybių bei numatyti vaiko gervės įgyvendinimo gaires.

Nepilnamečių justicijos 2004-2008 metų programa patvirtinta LR Vyriausybės 2004 m. gegužės 19 d. nutarimu. Šios programos paskirtis - sudaryti sąlygas kryptingam, ilgalaikiam ir kompleksiniam nepilnamečių justicijos sistemos tobulinimui, daugiau orientuotis į diferencijuotos nepilnamečių justicijos sistemos kūrimą. Justicijos sistemoje reikalinga nustatyti ir įgyvendinti priemones, pritaikytas

skirtingoms rizikos grupėms priklausančių nepilnamečių poreikiams tenkinti, ir nukreipti dabartines pastangas ne bausti ir izoliuoti teisės pažeidėjus, bet juos resocializuoti. Teisinį šios programos pagrindą sudaro LR įstatymu 1995 m. liepos 3d. ratifikuota Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija (Žin., 1995, Nr. 60-1501), LR baudžiamasis (Žin., 2000, Nr. 89-2741), LR baudžiamojo proceso kodeksas (Žin., 2002, Nr. 37-1341), LR bausmių vykdymo kodeksas (Zin., 2002, Nr. 73-3084), LR administracinių teisės pažeidimų kodeksas (Žin.,1985, Nr. 1-1), LR vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas (Žin.,2007, Nr. 80-3214), kiti tarptautiniai ir nacionaliniai teisės aktai. Šią Programą vykdo - Teisingumo ministerija, Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, Švietimo ir mokslo ministerija, Vidaus reikalų ministerija, Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga, Generalinė prokuratūra, Policijos departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos, Kalėjimų departamentas prie Teisingumo ministerijos, Teisės institutas, Nacionalinė teismų administracija, kitos valstybės valdymo institucijos, mokslo įstaigos.

Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2000 m. sausio 11 d. pritarė Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos parengtai *Nacionalinei programai prieš vaikų komercinį seksualinį išnaudojimą ir seksualinę prievartą*. Programos tikslas – sukurti vaikų patiriamos seksualinės prievartos ir komercinio seksualinio išnaudojimo prevencinių priemonių sistemą.

Lietuvos Respublikos bedarbių rėmimo įstatymas (priimtas 1990 m. gruodžio 13 d.) numato, kad darbo rinkoje papildomai remiami asmenys nuo 16 iki 25 metų. 2007 m. birželio 1 d. šis įstatymas papildytas ir numatyti skatinimai darbdaviui, įdarbinusiam pagal darbo sutartį vešiesiems darbams atlikti teritorinės darbo biržos siūstus asmenis (taip pat ir moksleivius bei studentus atostogų metu), už kiekvieną įdarbintą asmenį mokamos darbo užmokesčio, draudėjo privalomojo valstybinio socialinio draudimo įmokų kompensacijos bei piniginė kompensacija už nepanaudotas atostogas. Šias kompensacijas darbdaviams mokės teritorinė darbo birža (50 %), ir savivaldybė (50 %). Darbdavys mokės likusią darbo užmokesčio dalį. Nepilnamečių teisinius darbo santykius reglamentuoja Darbo kodeksas.

Vienas iš veiksnių, sąlygojančių vaikų ir paauglių nusikalstamumą yra nepalankios aplinkybės susidariusios mokykloje. Šių aplinkybių prevenciją numato *Socialinių pedagogų etatų steigimo švietimo įstaigose 2001-2005 metų programa*, patvirtinta Vyriausybės 2001 m. balandžio 24 d. Programos tikslas - aktyvinti socialinį ir prevencinį darbą mokyklose, steigti socialinių pedagogų etatus švietimo įstaigose, organizuoti darbą su rizikos grupės vaikais, tėvais, įstaigomis, užtikrinančiomis vaikų teises, sudaryti visiems moksleiviams ir vyresniam jaunimui geresnes socialines

ir edukacines ugdimosi sąlygas. Socialinių pedagogų etatų steigimas, nukreiptas vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijai mokyklose, siekiant sumažinti nepilnamečių nusikalstamumą. Šių teisės aktų, programų pagalba vykdoma paauglių nusikalstamumo prevencija.

1.2. Neformalaus ugdymo tikslas, uždaviniai, principai, funkcijos.

Tiriant vaikų ir jaunimo užimtumo ir nusikalstamumo situaciją buvo atlikta statistinė vaikų ir paauglių nusikalstamumo situacija bei jų užimtumas, apžvelgtos vaikų užimtumo formos (Sakalauskas, Gečėnienė, Ruževskis ir kt., 2000). Sociologinės apklausos pagalba buvo siekiama surinkti informaciją apie neužimtus bei nusikalstančius vaikus ir išanalizuoti šių neigiamų reiškinių priežastys bei sąlygas jiems atsirasti. Kaip viena iš nepalankaus pozityvios asmenybės formavimosi veiksnys buvo įvardintas švietimo sistemos disfunkcija. Taip dalis mokinių nepritampa mokyklose. Nepritapę mokykloje vaikai palieka mokyklas, buriasi į grupes, kurios neretai skatina elgtis nusikalstamai. Šio tyrimo rezultatų pagrindu buvo suformuluoti specializuoti metodiniai pasiūlymai institucijoms dirbančioms šioje srityje: plėsti jaunimo ir kitų alternatyvių mokyklų tinklą, organizuoti bei remti vaikų papildomąjį ugdymą. Tai tik dar kartą parodo koks svarbus yra neformalusis ugdymas paauglystės laikotarpiu.

Papildomojo ugdymo bei vaikų ir jaunimo užimtumo pagrindiniai principai nusakomi Jungtinių tautų Vaikų teisių konvencijoje, LR Vaiko teisių pagrindų ir apsaugos įstatyme, funkcionavimo sistema numatoma Švietimo įstatyme ir Lietuvos švietimo koncepcijoje. Papildomojo ugdymo veiklos formos bei funkcionavimo prioritetai bei mechanizmai apibrėžti LR Vyriausybės nutarimais: „Dėl vaikų poilsio organizavimo ir finansavimo tvarkos“ (1996), „Nacionalinė vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos programa“ (1997), „Socialinių pedagoginių mokymosi sąlygų užtikrinimo programa“ (1999). Papildomojo ugdymo sistema, jo vieta švietimo sistemoje, struktūra, uždaviniai, formos ir veiklos organizavimas nustatytas 1996 04 25 kolegijos nutarimu Nr. 23 patvirtintoje papildomo ugdymo sampratoje (Kvieskienė, 2000).

Pasak L. Vaicekauskaitės (2000), papildomas ugdymas, tai permanentinio ugdymo dalis, skirta vaikų ir paauglių intelektualiams, techniniams, meniniams, sportiniams, socialiniams ir kt. gebėjimams ugdyti. A. Kernytė (2006) teigia, kad neformalus ugdymas apima valstybės švietimo registre nereglamentuotą ugdymo veiklą. Neformalus ugdymas yra papildomo ugdymo dalis, kuri apima

būrelius, organizacija, klubus ir kt. Tai reiškia, kad formalios sistemos organizacijų veikla (tokių kaip sporto, meno, muzikos), gali užtikrinti neformalųjį ugdymąsi.

Lietuvos Švietimo reformos dokumentuose ne pamokinė veikla įvardijama kaip „papildomas ugdymas“ ir apibūdinama trimis pagrindinėmis sąvokomis: formalus, neformalus ir informavus ugdymas.

G. Kviesskienė (2005) išskiria formalųjį, neformalųjį ir informalųjį ugdymą:

- Formalų papildomą ugdymą teikia specializuotos muzikos, dailės, choreografijos, teatro mokyklos, sporto, kalbų ir kt. Šios institucijos teikia papildomąjį ugdymą pagal patvirtintas Švietimo ir mokslo ministerijos programas.
- Neformalųjį papildomą ugdymą teikia profilineiai mokinių gamtos mokslų, techninio ir meninio ugdymo, laisvalaikio organizavimo centrai, vaikų klubai ir kt. Plėtojamos visuomeninių ir nevyriausybinų organizacijų institucijų programos.
- Informaliojo ugdymo institucijos ugdymo procesui daro įtaką keliais lygmenimis-suderintomis su švietimo institucijomis edukacinėmis programomis, kurios skirtos vaikams ir jaunimui bei vaikus ir jaunimą veikiančius, bet ne tik jiems skirtomis programomis (žiniasklaida, muziejai, teatrai ir kt.).

Socialinio pedagogo žinyne I. Leliūgienė (2003) pažymi, kad bendravimas vienmečių kolektyve nepaprastai svarbus paaugliams ir jaunuoliams dėl daugelio priežasčių. Visu pirma - paauglių bendravimo tinklas yra specifinis ir labai svarbus informacijos kanalas. Taikant neformalų ugdymą, konkrečios veikimo nuostatos išryškėja susibūrus į būrelius, organizacijas, klubus, centrus ir kt., neprimetant vaikams ir paaugliams juos gniuždančių horizontalių ar vertikalų ryšių (tokių kaip suskirstymo į klases, grupes ir pan. (Barkauskaitė, 2004).

Antra priežastis pasak I. Leliūgienės (2003), tai bendravimo, grupinės veiklos, meninės patirties dėka jie išmoka paklusti, laikytis bendros kolektyvinės tvarkos, ginti savo nuomonę, suderinti asmeninius interesus su visuomeniniais. Svarbus momentas, kad gyvenimo mokykla pasireiškia lenktyniavimu grupės narių tarpusavio santykiuose, kurio nebūna bendraujant su tėvais (Leliūgienė, 2003). Su tuo sutinka ir R. Pilkauskaitė (2003), kurios teigimu būtent paauglystėje žmogaus saviraišką labiausiai veikia neformali aplinka, grupė, kai paauglius vienija bendras tikslas – veikti kartu su bendraamžiais. M. Barkauskaitė (2004) teigia, kad paaugliai kartu su bendraamžiais užsiimdami nepamokine veikla plėtoja savo iniciatyvumą, kūrybiškumą, įtvirtina vertybes. Bendraudami

neformalioje aplinkoje paaugliai perima vienas kito vertybes kurdami ir papildydami savo vertybių sistemą.

Trečia priežastis pasak I. Leliūgienės (2003) ta, kad bendraamžių grupei būdingas specifinis emocinis kontaktas. Lemiamą reikšmę paauglio savigarbai, savęs vertinimui turi paties išsikovotas autoritetas. A. Vaičiulienės (2004) nuomone, paauglystės laikotarpiu tarpusavio santykiai grindžiami lygybės principu. Tai reiškia, kad paaugliai, veikdami lygių santykių pagrindu ir siekdami vienodų tikslų bendroje nepamokinėje veikloje, ugdomi savo orumą. Tai patvirtina ir M. Barkauskaitė (2004), kuri teigia, kad nepamokinėje veikloje svarbūs tarpusavio santykiai ir bendravimas, kadangi neformalioje aplinkoje paaugliai užsiimdami bendra jiems svarbia veikla gali pajusti ne tik savo, bet ir draugų orumo raišką. Sociologė I. Leliūgienė pažymi, kad „priklausymas neformaliai vaikų organizacijai yra tarsi savotiškas to amžiaus žmonių žaidimas, kuris gali turėti teigiamą efektą visuomenei – teikti socialinio adaptavimosi patirtį, atskleisti vaiko kūrybinius sugebėjimus, padėti išspręsti psichologines problemas“ (Leliūgienė, 2003, p. 126).

Kaip apibrėžiama Neformaliojo vaikų švietimo koncepcijoje (2005) „Neformaliojo vaikų švietimo **tikslas** yra per kompetencijų ugdymą formuoti asmenį, sugebantį būti aktyviu visuomenės nariu, sėkmingai veikti visuomenėje, padėti tenkinti pažinimo, lavinimosi ir saviraiškos poreikius“ (Neformaliojo vaikų švietimo koncepcija, 2005, p. 2). Su tuo sutinka ir R. Želvys, kurio nuomone „pagrindinis švietimo įstaigos tikslas yra žmogaus ugdymas“ (Želvys, 2001, p.5).

Neformaliojo vaikų švietimo **uždaviniai** (Neformaliojo vaikų švietimo koncepcijoje, 2005):

- *ugdyti ir plėtoti vaikų kompetencijas per saviraiškos poreikio tenkinimą;*
- *ugdyti pilietiškumą, tautiškumą, demokratišką požiūrį į pasaulėžiūrą, įsitikinimų ir gyvenimo būdų įvairovę;*
- *lavinti gebėjimą kritiškai mąstyti, rinktis ir orientuotis dinamiškoje visuomenėje;*
- *spręsti socialinės integracijos problemas: mažiau galimybių turinčių (esančių iš kultūriškai, geografiškai, socialiai - ekonomiškai nepalankios aplinkos ar turinčių specialiųjų poreikių), ypatingų poreikių (itin gabių ir talentingų) vaikų, iškritusių iš švietimo sistemos integravimas į visuomeninį gyvenimą, socialinių problemų sprendimas;*
- *padėti spręsti integravimosi į darbo rinką problemas.*

G. Kvieskienė (2005) išskiria šešis principus, kuriais vadovaujamosi organizuojant papildomo ugdymo veiklą:

- *lygių galimybių principas suteikia įtvirtinti vienodas galimybes vaikams, turintiems įvairių gabumų ir poreikių, tobulinti savo gebėjimus bei dalyvauti valstybės remiamose užimtumo ir laisvalaikio programose.*
- *aktyvumo principas: ugdymo procesas organizuojamas taip, kad vaikai būtų veiklūs ir aktyviai dalyvautų ugdymo veikloje.*
- *lankstumo principas: veikla organizuojama taip, kad kiekvienas panorėjęs ugdytinis, dėl vienokių ar kitokių priežasčių, galėtų įsilieti į kitą veiklą įpusėjęs ar baigiantis mokslo metams.*
- *tęstinumo principas: suteikti galimybę ugdytiniui plėtoti ir taikyti papildomo ugdymo metu įgytus gebėjimus.*
- *atvirumo principas: papildomo ugdymo veikla organizuojama taip, kad būtų žinoma ir prieinama visiems vietos bendruomenės vaikams.*
- *pažangos principas: papildomo ugdymo veikla orientuota taip, kad vaikas domėtusi mokslo, meno ir kitomis socialinės pažangos naujovėmis. Šiame etape svarbu ne tik valdyti procesą, bet ir siekti formuoti tinkamas jaunuolių vertybes.*

R. Želvys (2001) išskiria keturias švietimo vadybos funkcijas: planavimą, organizavimą, vadovavimą ir kontrolę. Šios funkcijos atsispindi ir neformaliame ugdyme. Autorius pažymi, kad vadovai turėdami planą ir juo vadovaudamiesi „suburia darbo grupes, paskirsto užduotis, įgaliojimus bei išteklius tarp organizacijos narių ir nustato ryšius tarp jų“ (Želvys, p. 8). Kitos autorės D. Survutaitės teigimu papildomo ugdymo organizavimą reglamentuojančių dokumentų yra daug, tačiau nėra suskurtos vieningos sistemos. Ta pati autorė pažymi, kad papildomo ugdymo kokybės rodikliai neapsiriboja materialiniais laimėjimais, čia svarbiausia yra moralinis pasitenkinimas.

1.2.1. Kūno kultūra ir sportas neformaliame ugdyme kaip nusikalstamumo prevencija

Švietimo ir mokslo ministerijos užsakymu 2008 m. buvo atliktas tyrimas “ Mokiniai, dalyvaujantys neformaliajame švietime“. Tyrėjų pasirinktas tyrimo metodas buvo struktūrizuota ir pusiau struktūrizuota apklausa raštu ir žodžiu. Apklausta 8639 moksleiviai, 751 jų tėvai, 750 pedagogai, 61 neformaliojo švietimo veiklų vadovai, 4 ekspertai, viso 10205 asmenys. Imtis reprezentatyvi. Atlikus tyrimą išaiškėjo, kad 33 % gimnazijų moksleivių (be dvyliktokų), 40 % vidurinių mokyklų moksleivių ir 31 % pagrindinių mokyklų moksleivių nedalyvauja neformaliojo

švietimo veiklose. Apie 50 % visų moksleivių lanko vieną užsiėmimą, 15 % visų moksleivių lanko du užsiėmimus, apie 5 % mokinių - tris. Kuo aukštesnė klasė, tuo mažiau vaikų lanko užsiėmimus, nesvarbu, kiek užsiėmimų jie būtų lanke anksčiau. Galima teigti, kad vyresnių klasių mokiniai nelanko neformalaus ugdymo užsiėmimų todėl, kad į juos nustoja vaikščioti jų bendraamžiai, ir nenorėdami išsiskirti iš grupės, neformalaus ugdymo užsiėmimus nustoja lankyti ir jie.

Sportas populiarus tarp visų klasių moksleivių ir pirmuoju, ir antruoju, ir trečiuoju pasirinkimu. Neformalaus ugdymo kūno kultūra ir sportas yra populiarus visose gyvenamosiose vietovėse, mokymo įstaigose ir įvairių klasių mokinių tarpe. Stebima sporto hegemonija (t.y. vienos grupės dominavimas kitų grupių atžvilgiu) neformaliojo švietimo srityje berniukų populiacijoje. Krepšinis yra moksleivių neformaliojo švietimo veikla numeris vienas. Krepšinis užima apie 7,4 % viso neformaliojo 5-11 klasių moksleivių švietimo, jį lanko per 8 % visas veiklas lankančių vaikų, iš jų 15 % - berniukų. Galima teigti, kad sudarydami sąlygas paaugliams laisvalaikį praleisti neformalaus ugdymo kūno kultūros ir sporto užsiėmimuose didinsime jų užimtumą. Patraukdami moksleivius į neformalaus ugdymo užsiėmimus mažinsime jaunuolių susidomėjimą nusikalstama veikla. Todėl galima teigti, kad sportas yra viena iš geriausių, prieinamiausių ir patraukliausių nusikalstamumo prevencijos priemonių.

Muzika yra antroje vietoje taip pat pagal visus – pirmąjį, antrąjį bei trečiąjį - moksleivių pasirinkimus, muzika populiaru tarp visų klasių moksleivių, ypač tarp merginų. Dailė ir šokiai – populiaros neformaliojo švietimo veiklos, nepriklausomai nuo klasės, vietovės, mokyklos tipo, taip pat stipriai apspręstos lyties. Kaip matyti tyrimo rezultatai parodė, kad daugiausiai vaikų, dalyvaujančių neformaliajame švietime yra sporto būreliuose.

Lietuvos Respublikos kūno kultūros ir sporto strategijos 2005-2015 metams nuostatose sakoma, kad „kūno kultūros ugdymo sistema teikia lygias galimybes ugdytiniais dalyvauti formaliajame ir neformaliajame švietime ir užtikrina aukštą jo kokybę: kūno kultūros turinys ir fizinio ugdimosi procesas glaudžiai siejasi su ugdytinio sveikatos būkle, patirtimi ir jo poreikiais, saviraiška, sąmoningai siekiama mankštinimosi sėkmės ir išvengti galimos socialinės atskirties“ (Lietuvos Respublikos kūno kultūros ir sporto strategija, 2005–2015, p.1). Kūno kultūros ir sportu stengiamasi vaikus parengti plėtoti judesio kultūros, integruotis į visuomenę, išsiugdyti bendruosius gebėjimus tokius kaip komunikacija, pažinimo ir kt. Kūno kultūros mokytojai, sporto pedagogai, treneriai turi sudominti paauglius neformalia sportine veikla, supažindinti juos su užsiėmimų teikiama nauda jam pačiam. Dalyvaudami sportinėje veikloje mokiniai turiningai ir prasmingai leidžia savo laisvalaikį. Kūno kultūros ir sporto užsiėmimai suteikia didesnes galimybes susirasti draugų, nes treniruotes lanko

ne tik klasiškai ir kiemo draugai, bet ir kiti jo bendraamžiai. Išvažiuodamas į varžybas paauglys atsiduria naujoje aplinkoje, tarp jam dar nepažystamų žmonių ir taip susiranda naujų pažystamų pradeda su jais bendrauti, vėliau tarp jų užsimezga draugiški santykiai. Kūno kultūros ir sporto užsiėmimai padeda paaugliui fiziškai sustiprėti, jaunuoliai įgyja pasitikėjimo savimi, sugeba apginti savo nuomonę, suderinti asmeninius interesus su visuomeniniais, ugdomi drausmingumas, moksleivis išmoksta laikytis kolektyvinės tvarkos. Paskatinę jaunuolius laisvalaikį leisti sporto aikštynuose sutrumpinsime jų laisvą laiką, kurį jie galėtų praleisti gatvėse, kur yra didelė pagunda užsiimti nederama mokiniui veikla ir nusikalsti. Neformalaus ugdymo kūno kultūros ir sporto užsiėmimai yra viena iš paauglių nusikalstamumo mažinimo prevencijos priemonių.

Lietuvos Respublikos Kūno kultūros ir sporto įstatyme (1995) 2 skyriaus, 9 straipsnyje apibrėžtas kūno kultūros ir sporto valdymas. Jame sakoma, kad „Kūno kultūros ir sporto valstybinio valdymo funkcijas šalyje vykdo Lietuvos Respublikos Vyriausybė, Kūno kultūros ir sporto departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, Švietimo ir mokslo ministerija, apskričių viršininkai, savivaldos institucijos, bendradarbiaudamos su įvairiomis suinteresuotomis organizacijomis“ (Lietuvos Respublikos Kūno kultūros ir sporto įstatymas, 1995). To paties įstatymo 2 skyriaus 12 straipsnyje nusakoma Švietimo ir mokslo ministerijos kompetencija kūno kultūros ir sporto srityje.

2002 m. lapkričio 12 d. Lietuvos Respublikos Seimas savo nutarimu Nr. IX-1187 patvirtino Valstybės ilgalaikės raidos strategiją, kurioje patvirtinti tokie šalies kūno kultūros ir sporto prioritetai: „kūno kultūra ir sportas – reikšminga ugdymo proceso sudedamoji dalis norint išauginti darnią ir visavertę asmenybę. Įskiepiję fizinio aktyvumo poreikį dar jaunystėje, išauginsime sveikus, fiziškai užsigrūdinusius, pasirengusius gyvenimui jaunuolius. Atsinaujinančioje visuomenėje kūno kultūra ir sportas visiems turėtų tapti neatsiejama žmogaus gyvenimo dalimi, todėl skatinama popamokinė sportinė veikla,...“ (Lietuvos Respublikos kūno kultūros ir sporto strategija, 2005–2015, p.2). Neformalusis vaikų švietimas vyksta *bendrojo lavinimo mokyklose popamokinėje veikloje ir neformaliojo vaikų švietimo mokyklose* (tokios kaip menų, muzikos, dailės, jaunimo ar laisvalaikio centrai), kurias finansuoja savivaldybės, iš skiriamų lėšų švietimui. Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrojoje programoje (2008) sakoma, kad paauglystės laikotarpiu itin svarbu lavinti adaptacinius ir socialinius gebėjimus, derinti psichosomatinę brandą ir interesus, ugdyti fizinės saviraiškos ir judėjimo poreikius.

Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos Bendrojo ugdymo departamento Vaikų ir jaunimo socializacijos skyriaus vedėjo A. Šimaičio duomenimis, Lietuvoje neformaliojo vaikų švietimo mokyklų yra 317, iš jų 280 savivaldybių (muzikos, meno ir dailės - 110, sporto mokyklos ir centrai – 101, gamtininkų, techninės kūrybos, turizmo ir pan. centrai – 18, įvairiakryptės veiklos centrai (moksleivių namai, laisvalaikio centrai ir pan.) – 51. 32 – nevalstybinės, 5 – valstybinės, bendrąjį lavinimą teikiančios mokyklų yra 1506.

Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos Bendrojo ugdymo departamento Vaikų ir jaunimo socializacijos skyriaus vedėjas A. Šimaitis, 2008 m. lapkričio 18 d. pranešime „Neformaliojo vaikų švietimo realijos ir perspektyvos“ nusakė neformalųjį vaikų švietimą reglamentuojančius dokumentus.

Pagal Švietimo įstatymą Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija:

- *apibrėžia neformaliojo vaikų švietimo mokyklos tipą, vykdomas programas ir jų reikalavimus*
- *iš dalies užtikrina neformaliojo vaikų švietimo kokybę*
- *vykdo valstybinių neformaliojo vaikų švietimo mokyklų steigėjo funkcijas*
- *Pagal Švietimo įstatymą ir kitus teisės aktus savivaldybės priima sprendimus dėl:*
- *neformaliojo vaikų švietimo programų, vykdomų mokinių atostogų metu*
- *neformaliojo švietimo programų teikėjų tinklo*
- *priėmimo į neformaliojo vaikų švietimo programas vykdančias mokyklas tvarkos*
- *mokesčio už neformalųjį vaikų švietimą dydžio*
- *mokslo metų pradžios ir trukmės neformaliojo vaikų švietimo mokykloje*

Neformalusis švietimas strateginiuose švietimo dokumentuose:

- *Iki 2003 m. (naujos Švietimo įstatymo redakcijos) neformaliojo švietimo sąvoka nebuvo aiškiai apibrėžta, o Lietuvos Švietimo koncepcijoje (2002) įvardijamas papildomas ugdymas kuris yra artimas neformaliajam ugdymui*
- *Švietimo įstatymo 16 straipsnyje apibrėžiama neformaliojo vaikų švietimo paskirtis – tenkinti mokinių pažinimo, lavinimosi ir saviraiškos poreikius, padėti jiems tapti aktyviais visuomenės nariais.*

Neformalusis švietimas strateginiuose švietimo dokumentuose:

- *2008–2009 mokslo metų bendruosiuose ugdymo planuose Neformalusis ugdymas – bendrojo lavinimo mokykloje organizuojama ir mokinio krepšelio lėšomis finansuojama neformaliojo vaikų švietimo veikla, skirta mokinių, pasirinkusių meninę, sportinę, technologinę,*

sveikatinimo ar panašią veiklą, asmeninėms, socialinėms edukacinėms, profesinėms kompetencijoms ugdyti.

Neformaliojo vaikų švietimo koncepcija

- *Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2005 m. gruodžio 30 d. įsakymu Nr. ISAK-2695 patvirtinta Neformaliojo vaikų švietimo koncepcija*
- *Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2008 m. vasario 11 d. įsakymu Nr. ISAK-361 patvirtintas Neformaliojo vaikų švietimo koncepcijos įgyvendinimo priemonių planas 2008-2012 metams*

Kiti neformaliojo vaikų švietimo dokumentai, tai Vaikų ir jaunimo kultūrinio ugdymo koncepcija patvirtinta švietimo ir mokslo ministro įsakymu 2008 sausio 9 d. Nr. ISAK-43, (Žin., 2008, Nr. 20–739).

Remiantis šiuo metu galiojančiais teisiniais dokumentais, neformaliojo vaikų švietimo programų vykdymą finansuoja mokyklos steigėjas, mokiniai (jų atstovai), rėmėjai. Vaikų muzikos, dailės, meno ir sporto mokyklos, nevalstybinės mokyklos, neformaliojo vaikų švietimo programos yra remiamos iš valstybės ir savivaldybių biudžetų. Remiantis Švietimo problemos analize (2007, 8(19)), egzistuoja itin dideli vaikų dalyvavimo neformalioje švietimo sistemoje skirtumai: skirtingose savivaldybėse neformaliojo vaikų švietimo mokyklų ugdytinių dalis svyruoja nuo 3 iki 68 proc. lyginant su visais mokyklinio amžiaus vaikais. Savivaldybių švietimo politika yra pagrindinis veiksnys, lemiantys neformaliojo vaikų švietimo finansavimą. Šiam švietimo sektoriui savivaldybėse vidutiniškai skiriama 7,2 proc. švietimo biudžeto, tačiau finansavimo maksimumas ir minimumas savivaldybėse skiriasi 10 kartų (svyruoja nuo 2,2 iki 23,4 proc.). Pagal savivaldybių švietimo skyrių duomenis vienam neformalaus švietimo mokyklos ugdytiniui vidutiniškai skiriama 2075 Lt. (minimumas 1100 Lt. maksimumas 4027 Lt.). Piniginiai tėvų įnašai sudaro vidutiniškai 8 proc., lyginant su savivaldybių skiriama pinigų suma. Neformaliojo vaikų švietimo mokyklos menkai panaudoja kitus finansavimo šaltinius (tarptautinių ir nacionalinių programų lėšas, socialinių partnerių ir rėmėjų lėšas). Jų dalis mokyklose sudaro tik 1,5 proc.

Lietuvos miestų ir rajonų sporto mokyklos yra neformalaus ugdymo savivaldybės mokyklos, kurios pagal Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymą (Žin., 1994, Nr. 55-1049) Lietuvos miestų ir rajonų savivaldybės atlieka savarankišką funkciją – kūno kultūros ir sporto plėtojimą (2 str. 10 p.). Lietuvos Respublikos kūno kultūros ir sporto įstatymas (1995 m. gruodžio 20 d. Nr. I-1151) taip apibūdina savivaldybės kompetenciją kūno kultūros ir sporto srityje:

- *steigia, reorganizuoja ir likviduoja iš savivaldybės biudžeto lėšų išlaikomus sveikatos klubus, kūno kultūros ir sporto įstaigas, sporto mokyklas bei centrus;*
- *rengia ir įgyvendina kūno kultūros ir sporto plėtojimo miesto, rajono teritorijoje programas;*
- *koordinuoja iš savivaldybės biudžeto lėšų finansuojamų kūno kultūros ir sporto organizacijų veiklą;*
- *skiria lėšas miestui, rajonui atstovaujantioms komandoms ar sportininkams rengti ir jiems dalyvauti šalies, tarptautinėse ar apskrities varžybose, rūpinasi vaikų, jaunimo, dirbančiųjų bei pagyvenusių žmonių, taip pat neįgaliųjų ir kitų miesto, rajono gyventojų kūno kultūra ir sportu, sveikos gyvensenos judėjimu;*
- *tiria miesto, rajono kūno kultūros ir sporto specialistų poreikius, rūpinasi jų kvalifikacijos tobulinimu;*

Apibendrinant šį skyrių galima teigti, kad kuriant šiuolaikišką ir tuo pačiu savitą švietimo sistemą, siekiant jos struktūrinių elementų dermės, turi keistis ir neformalaus ugdymo sistema, įgalinanti vaiką gyventi ir dirbti besikeičiančioje visuomenėje. Neformalus ugdymas yra sudėtingas, sisteminiu požiūriu mažai tyrinėtas edukacinis reiškinys. Valstybės iniciatyva šioje srityje nėra pakankama (nėra bendrųjų neformalaus ugdymo programų).

1.3 Kūno kultūros ir sporto pedagogo vaidmuo paauglių ugdyme.

Paauglių profesinius interesus, asmenybės raidą, jos ugdymo galimybes, tarpusavio santykių svarbą asmenybės ugdymui akcentavo daugelis Lietuvos pedagogų, psichologų, sociologų, filosofų: A. Juodaitytė (2001), L. Rupšienė (2000), V. Rajeckas (1999), V. Aramavičiūtė (1998), L. Jovaiša (1996) ir kt.

Organizuojant neformalųjį ugdymą svarbūs ne tik materialiniai ištekliai, bet ir intelektualiniai. Ugdytojams paprastai keliami daug įvairių reikalavimų. L. Jovaišos (2001) nuomone reikalavimai ugdytojui grindžiami pedagoginių pašaukimu. Pasak autoriaus „pedagoginis pašaukimas – motyvacinių, potencialių ir charakterologinių asmenybės bruožų derinys, įgalinantys rinktis ugdymo darbą, jausti pasitenkinimą savo darbo rezultatais ir gyvenimo prasme“ (Jovaiša, 2001, p. 61). V. Rajeckas (2004) išskiria pedagogui keliamus reikalavimus, kad būtų sėkmingai vystoma ugdymosi veikla:

- *Būtinios gilios dėstomo dalyko žinios.*

- *Reikalingas profesinis – pedagoginis pasiruošimas.*
- *Reikšmingi ir specialūs gebėjimai.*
- *Mylėti vaikus.*
- *Reiklumas sau ir mokiniams.*
- *Pedagoginis takas – ypatinga pedagoginio meistriškumo sąlyga.*
- *Mokytojo autoritetas (Rajeckas, 2004, p. 332 – 343).*

L. Jovaiša (2001) labai svarbiu laiko pedagogo asmenybės pavyzdžiu. Pasak autoriaus „asmeninis pavyzdys – ugdomoji vertybė, nes ją tiesiogiai perima ugdytiniai. Vaikui įgimta išmokti mąstymo ir elgesio būdų iš vyresniųjų“ (Jovaiša, 2001, p. 63). Vaikas identifikuodamas save su vyresniais, išmoksta gyventi jų gyvenimą. Norint išugdyti dorą žmogų svarbu, kad pedagogas visu pirma pats toks būtų. Čia labai svarbus pedagogo elgesio pavyzdys ir ugdytojo asmenybė kaip dorovės ugdymo priemonė (Bitinas, 2004, Martišauskienė, 2004, Jovaiša, 2003). V. Aramavičiūtė (2006) straipsnyje „Profesorius Leonas Jovaiša-ugdymo mokslo sistemos kūrėjas“ perteikia L. Jovaišos mintis apie auklėjimo sistemos struktūrinės dalis: bendrąją asmenybės auklėjimą, auklėjimą tautai ir visuomenei, auklėjimą praktinei veiklai. Pasak autorės „šios dalys tampa visos auklėjimo sistemos šerdimi“ (Aramavičiūtė, 2005, p.50).

Be įprastinių tradicinių reikalavimų mokytojo asmenybei, kaip vertybių nešiotojui, atsakingam už būsimas kartas, visuomenės veidą, mylinčiam vaikus ir nusiteikusiam pedagoginiam darbui, C.Rogersas (1969) išskiria šias mokytojo ypatybes:

1. *Tikrumas ir natūralumas.* Tai reiškia, kad mokytojas rodo tokius jausmus, kokie yra. Autoriaus teigimu mokytojas visada turi būti savimi.
2. *Mokytojo sugebėjimas sąmoningai suvokti ir priimti mokinio jausmus, bei pasitikėti juo.* Čia svarbu atsižvelgti į mokinio nuomonę, jausmus. Toks mokytojas geba suvokti ir priimti mokinių baimes, abejones, nerimą, pasitenkinimą, džiaugsmą bei asmenines problemas.
3. *Mokytojo įsijautimas į mokinio reakcijas (empatija).* Mokytojo empatija parodo kelią mokinio empatijai. Toks užsimezges santykis atveria galimybę asmenybei ugdyti asmenybę.

Deja ne visi mokytojai turi šias ypatybes, nes mokytojas, norėdamas būti savimi, turi mokėti įsisąmoninti savo jausmus ir juos išreikšti nepaverčiant jų vertinimais ir nepriskiriant jų kitiems žmonėms (Butkienė, Kepalaitė, 1996).

Pasak V. Jakavičiaus, A. Juškos (1996) *igyjamas savybes* pedagogas įgauna per išsimokslinimą ir patyrimą, t.y. per pedagoginį pasirengimą.

Šias savybes pedagogai suskirsto į dvi grupes:

bendražmogiškas savybes (dorovingumas, dvasingumas ir intelektas);

profesinės savybės (įgyjamos per pedagoginį išsimokslinimą ir pedagoginį patyrimą).

Nūdienos jaunosios kartos ugdymui didelę įtaką daro komunikacijos priemonės. Vis svarbesnis tampa kūno kultūros ir sporto pedagogo asmenybinis pavyzdys, nes mokinių asmenybės ugdymas vyksta ne tik mokymosi procese, bet ir pedagogo pavyzdžiu (Rajeckas, 2004).

Pedagogo profesijos kompetencijos apima bendrakultūrinę, profesines, bendrąsias ir specialiąsias kompetencijas. Kūno kultūra būdama „bendrosios kultūros dalimis-materialinė ir dvasinė žmonijos kūryba, artimai susijusi su visuomenės istorija, tos veiklos ir rezultatų vienovė, konkrečiai pasireiškianti žmogaus fizinių gebėjimų tobulėjimu“ (Kardelis K., Kavaliauskas S., Balzeris V., 2001). Kūno kultūra ir sportas tampa neatskiriama žmogaus gyvenimo dalimi. Sportas būdamas „tampriai susijęs su kultūra ir ugdymu, kuria savitą gyvenimo stilių, kuris remiasi bendražmogiškais vertybėmis ir universalių dorovės principų gerbimu“ (Miškinis, 2006, p. 96). Taigi sportas prisideda prie visapusiško žmogaus ugdymo. Pjeras de Kubertenas ir jo pasekėjai visame pasaulyje tikėjo, kad gerų sporto pedagogų rankose kūno kultūra ir sportas bus labai gera priemonė jaunų žmonių visapusiškam ugdymui, kad kūno kultūra ir sportas gali prisidėti prie visuomenės dorovingumo ugdymo, gali pašalinti daugybę blogybių, tarpstančių visuomenėje (Miškinis, 2006, p. 96).

Pedagogas, auklėjantis, mokantis, mokslinantis vaikus ir jaunuolius, turintis specialių sporto srities žinių ir įgūdžių yra treneris (Stonkus, 2002, p. 418). Sporto mokyklų trenerio darbą apibrėžia pareiginės instrukcijos, kurias tvirtina mokyklų direktoriai. Svarbiausia, kad kiekvienas treneris privalo gerai išmanyti pedagoginės etikos reikalavimus, turėti pakankamai pedagoginės etikos žinių (Miškinis, 2006). Sporto mokyklų treneriai privalo turėti aukštąjį pedagoginį išsilavinimą arba nustatyta tvarka išduotą licenziją, suteikiančią teisę dirbti trenerio-sporto mokytojo darbą taip pat turi vykdyti mokymo programų ir planų reikalavimus. Kiekvienas sporto mokyklose dirbantis treneris turi turėti specialių sporto srities žinių ir įgūdžių. Sporto mokyklose treneriai vaikus moko tokiose sporto šakose: lengvoji atletika, plaukimas, rankinis, boksas, šachmatai, stalo tenisas, irklavimas šaudymas, krepšinis, futbolas, dziudo, jojimo sportas ir kt. Sporto mokyklų veiklos priežiūrą vykdoma remiantis Valstybinės švietimo priežiūros nuostatais, patvirtintais Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. liepos 1 d. nutarimu Nr.834 (Žin., 2004, Nr. 105-3888). Miestų ir rajonų savivaldybės sprendžia kokios sporto šakos bus sporto mokyklose, atsižvelgiant į turimas sporto bazines, kuriose bus mokoma vienos ar kitos sporto šakos.

Apibendrinant šį skyrių galime teigti, jog paauglystė - tai kritinis asmenybės vystimosi amžiaus tarpsnis, kada išryškėja nemaža fiziologinių, psichologinių, pedagoginių, socialinių problemų, lemiančių asmenybės socializacijos raidą. Būtent paauglystėje bandoma įtvirtinti savąjį tapatumą, nustatyti savąjį vaidmenį visuomenėje, bendrauti ir veikti socialinėje aplinkoje. I. Leliūgienė (1997) remdamasi JAV mokslininkų (C. Flake – Hobson, B. Robinson ir P. Skeen, 1993) atliktais paauglystėje vykstančių psichinių procesų tyrimų duomenimis teigia, kad paaugliai ne visada teisingai supranta, ko iš jų nori bendraamžiai, ko tikisi tėvai, visuomenė. Taigi šiame laikotarpyje ypatingai svarbus tėvų, pedagogų, visuomenės dėmesys paaugliui. Mokytojui tenka daug vaidmenų – „mylinčio ir rūpestingo pagalbininko, patarėjo ir retsykais vadovo; visada pavyzdžio ir dažnai žmogaus, padedančio suprasti mokslo ir gyvenimo tiesas, plėsti žinias, kurti ir gyventi“ (Butkienė, Kepalaitė, 1996, p.13). Neformalaus kūno kultūros ir sporto pedagogai turi ne tik sudominti paauglius savo veikla, bet ir būti jiems autoritetais, kurie patrauktų moksleivius domėtis ir užsiimti kūno kultūra ir sportu laisvalaikiu. Sudominę neformalia kūno kultūra ir sportu, ir paraginę paauglius laisvalaikį leisti sporto aikštynuose, sporto pedagogai svariai prisideda, prie jaunimo užimtumo ir jų nusikalstamumo mažinimo. Ugdytojas turi atlikti ne tik įstatymuose ir norminiuose dokumentuose apibrėžtus konkrečius reikalavimus. Siekiant Ne mažiau svarbi yra jo veiklos motyvacijos sąsaja su dvasinėmis vertybėmis, bei savo dvasios vertybių perdavimas ugdytiniam. Taip visapusiškai realizuotų pedagoginį pašaukimą.

2. PEDAGOGŲ IR PAAUGLIŲ POŽIŪRIS Į KŪNO KULTŪRĄ NEFORMALIAJAME UGDYME NUSIKALSTAMUMO PREVENCIJOS KONTEKSTE

2.1. Tyrimo bazė, imtis, metodika

Tyrimas, kurio tikslas – ištirti neformalios kūno kultūros ir sporto veiklos veiksmingumą mažinant paauglių nusikalstamumą, buvo atliktas 2009 m. sausio – vasario mėn. Tyrimas atliktas instituciniu/lokaliu lygmeniu. Pedagogų ir paauglių atranka – atsitiktinė, kai kiekvienas generalinės visumos narys turi galimybę pakliūti į imtį, laikoma patikimesnė už tikslią atranką. Tyrime dalyvavo 3 Kauno apskrities rajonų sporto mokyklos (Kauno rajono sporto mokykla, Kauno rajono dziudo ir jėjimo sporto mokykla, Kėdainių sporto mokykla). *Tyrimo dalyvavo 285 respondentai: 64 kūno kultūros mokytojai, treneriai (Kauno rajono sporto mokyklos pedagogai, Kauno rajono dziudo ir jėjimo sporto mokykla, Kėdainių sporto mokykla pedagogai) ir 221 paauglys (Kauno rajono sporto mokykla, Kauno rajono dziudo ir jėjimo sporto mokykla, Kėdainių sporto mokyklos auklėtiniai).*

Tyrimo empiriniams duomenims rinkti buvo sudarytos 2 tipų anketos, t.y. anketos pedagogams (1 PRIEDAS) ir mokiniams (2 PRIEDAS). Anketų pradžioje yra kreipimasis į respondentą bei trumpai pateikiama anketos pildymo instrukcija. Anketose buvo pateikti atviri ir uždari klausimai. Anketos parengtos remiantis teoriniais darbo dalyje nagrinėtais darbais.

Pedagogams skirtą anketą sudaro 14 klausimų. Sudarant klausimyną buvo remtasi I. Leliūgienės (2001) darbu (1 klausimas „*Ar pritariate, kad aplinkybės įtakojančios paauglio kriminogeninį elgesį yra šios: auklėjimo klaidos šeimoje, nusikalstamos grupės, masinės informacijos priemonės, asocialios aplinkos įtaka, neužimtumas, neigiama kriminalinės justicijos sistemos įtaka?*“), V. Justickio (2004) darbu (2 klausimas „*Ar pritariate teiginiui, kad ankstyvoji prevencija gali koreguoti pirminį paauglių kriminogeninį veiksnių ir kartu neleidžia atsirasti tolesniems veiksniams?*“), neformaliojo vaikų švietimo koncepcija (2005) (3 klausimas „*Ar manote, kad bendrosios neformalaus kūno kultūros ir sporto ugdomosios programos, kryptingai orientuotos į ankstyvąją nusikalstamumo prevenciją, pagerintų neformalaus ugdymo kokybę ir padėtų spręsti paauglių nusikalstamumo problemas?*“), E. Vileikienės (2006) atliktu tyrimu (4 klausimas „*Ar treniruotės ir po pamokinius sporto būreliai gali paauglį apsaugoti nuo elgesio normų pažeidimų?*“), nusikaltusio vaiko ar jaunuolio gražinimo į socialų gyvenimą visuomenėje koncepcija 2002 m. (5 klausimas „*Jūs manote,*

kad pastaraisiais metais sumažėjo paauglių, dalyvaujančių neformaliojo ugdymo sportinėje veikloje), M. Gaigalienės ir L. Lukšienės (2002) darbu (6 klausimas „*Jūsų manymu neformaliame sportiniame ugdyme svarbūs šie veiksniai: sportinės veiklos patrauklumas, savirealizacijos galimybė, geri santykiai grupės viduje, galimybė paaugliams atsiskleisti kūrybiškai*“), R. Želvio (2001) ir D. Survutaitės (2004) darbais (7 klausimas „*Organizuojant neformaliojo ugdymo sportinę veiklą, pirmenybę teikiate administracijos pageidavimams ar auklėtinių norams?*“, R. Pilkauskaitės (2003) darbu (8 klausimas „*Neformaliojo ugdymo sporto šakų pasirinkimo sritys ugdytiniam siūlomos: informacija teikiama formalaus ugdymo mokyklose, informacija talpinama spaudoje, informacija talpinama internete*“), (9 klausimas „*Neformaliojo ugdymo veiklą organizuojate: vienas ar sportinę veiklą koreguojate pagal ugdytinių pageidavimus?*“, Švietimo problemos analize (2007) (10 klausimas *Finansavimo šaltiniai: mokyklos steigėjas, mokinių tėvai/globėjai, rėmėjai*), R. Želvio (2001) ir D. Survutaitės (2004) darbu (11 klausimas „*Sportinės veiklos analizę vykdate: vienas ar su dalyviais?*“). *Ar manote, kad neformaliojo ugdymo veiklos galimybės Jūsų ugdymo įstaigoje yra pakankamos?*“. Nusikaltusio vaiko ar jaunuolio gražinimo į socialų gyvenimą visuomenėje koncepcija 2002 m. (12 klausimas „*Ar manote, kad neformaliojo ugdymo veiklos galimybės įstaigoje, kurioje dirbate yra pakankamos?*“). V. Rajecko (2004) ir L. Jovaišos (2001) darbais (13 klausimas „*Ar sutinkate, kad neformaliojo ugdymo kūno kultūros ir sporto organizatorius turi pasižymėti: pareigingumu, reiklumu, jautrumu, supratingumu, kūrybiškumu, komunikabilumu, novatoriškumu, nuoširdumu?*“), (14 klausimas „*Jūs tobulėjate kūno kultūros ir sporto neformaliojo ugdymo srityje: dalyvaujant kursuose, seminaruose ar savarankiškai*“).

Anketa, skirta sporto mokyklų auklėtiniams, sudaryta iš 8 klausimų. Sudarant klausimyną buvo remtasi M. Gaigalienės ir L. Lukšienės (2002) darbu (1 klausimas „*Dalyvaudamas neformalioje sporto ugdymo veikloje Tau svarbu: pasirinkta veikla, bendravimas, įdomiai praleistas laikas, žinių įgijimas, atskleidimas savo gebėjimų, sužinojimas svarbių gyvenimiškų dalykų*“), K. Miškinio (2006) klausimas „*Kokios priežastys lėmė tavo pasirinkimą sportuoti?*“). I. Leliūgienės (2003) darbu (3 klausimas „*Kaip tau atrodo kokių elgesio normų išmokstama neformaliame ugdyme: laikytis bendros kolektyvinės tvarkos, ginti savo nuomonę, suderinti asmeninius interesus su visuomeniniais*“), R. Paulausko (1988) ir G. Valicko (1997) darbais (4 klausimas „*Kaip Tau atrodo, kokios yra paauglių nusikalstamumo priežastys?*“), E. Vileikienės (2006) atliktu tyrimu (5 klausimas „*Ar laisvalaikio užimtumas gali paauglį apsaugoti nuo elgesio normų pažeidimų?*“), K. Miškinio (2006) darbu (6 klausimas „*Ar sutinkate, kad kūno kultūra ir sportu galima pašalinti vieną iš blogybių esančių visuomenėje – paauglių nusikalstamumą?*“). V. Rajecko (2004) ir L. Jovaišos (2001) darbais (2 klausimas „*Ar*

sutinki, kad geram neformalaus sporto ugdymo pedagogui būtinos šios savybės?“) ir 7 klausimas „Kas dar galėtų padėti apsaugoti paauglį nuo elgesio normų pažeidimų?“. 8 klausimu norėta išsiaiškinti paauglių nuomone, kas dar galėtų padėti apsaugoti nuo elgesio normų pažeidimų.

Respondentai dalyvavo anoniminiame tyrime. Prieš išdalinant anketas tiriamiesiems buvo trumpai pristatytas tyrimo tikslas, po to išdalintos anketos. Viso išdalinta 86 anketos treneriams, grįžo 64 (anketų grįžtamumas 74,42%) ir 270 anketų paaugliams, grįžo 221 (anketų grįžtamumas 81,85%).

Matematinės statistikos metodai taikyti tyrimo rezultatams apdoroti buvo skaičiuojamas atsakymų į anketų klausimus procentinis dažnis. Koreliaciniam ryšiui tarp kintamųjų, kurie išreikšti kategoriniais duomenimis, nustatyti taikėme Spirmeno (Spearman) koreliacijos koeficientą. Gauti duomenys laikomi statistiškai reikšmingais, kai jie atitiko reikšmingumo lygmenį $p < 0,05$. Nustatėme daug kategorijų susietų nors ir statistiškai patikimu, tačiau silpnu tarpusavio ryšiu. Šiame darbe koreliacijų analizei mes pasirinkome tik stiprius tiesioginius statistiškai patikimus ryšius ($p < 0,05$). Statistiškai nepatikimų ir vidutinio stiprumo bei silpnų ryšių tarp kategorijų šiame darbe mes neanalizavome.

2.2. Demografinė tiriamųjų charakteristika

Treneriai. Tyrime dalyvavo pedagogai nuo 20 iki 70 metų amžiaus, jauniausiam 25 m., vyriausiam 62 m. Darbuotojų vidutinis darbo stažo vidurkis 19 m. 4 mėn. Dauguma dalyvavusiųjų tyrime (63 %) buvo vyrai. Tyrime dalyvavo 11 sporto šakų treneriai: rankinio, bokso, šaudymo, krepšinio, šachmatų, stalo teniso, irklavimo, lengvosios atletikos, futbolo, dziudo ir jojimo sporto treneriai. Buvo apklausti treneriai iš Kauno rajono sporto mokyklos ir dziudo ir jojimo sporto mokyklos, daugiausiai respondentų buvo iš Kėdainių sporto mokyklos. Dauguma tyrime dalyvavusiųjų trenerių yra įgiję aukštąjį universitetinį (37 %) arba neuniversitetinį (27%) išsilavinimą, 22 % turi magistro laipsnį, mažiausiai respondentų (14 %) yra įgiję aukštesnįjį išsilavinimą. Atlikus tyrimą paaiškėjo, kad daugiausia (34 %) respondentų turi metodininko kvalifikacinę kategoriją, mažiausiai respondentų (2 %) turi mokytojo eksperto kvalifikacinę kategoriją, mokytojo kvalifikacinę kategoriją turi 33 % respondentų, 31 % Kauno apskrities sporto mokykloje dirbantis respondentas turi vyr. mokytojo kvalifikacinę kategoriją.

Paaugliai. Norint gauti kuo objektyvesnius tyrimo duomenis, buvo apklausti visi paauglystės amžiaus tarpsniui priklausantys paaugliai nuo 12 – 18 metų sportuojantys Kauno apskrities sporto mokyklose.

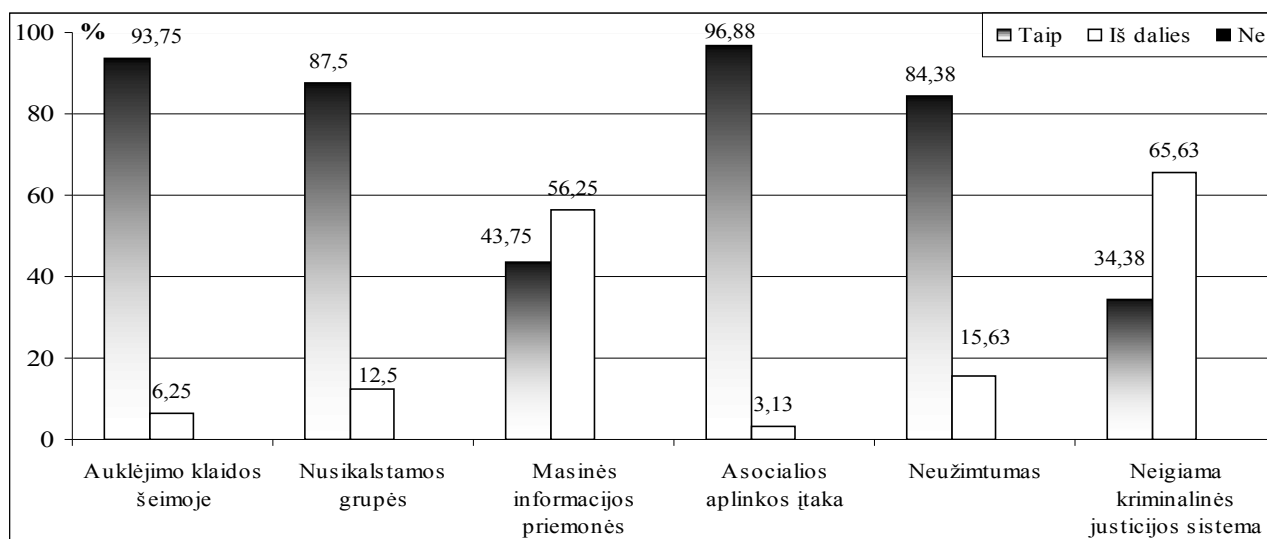
Tikslas – apklausti Kauno apskrities sporto mokyklose sportuojančius paauglius. Kauno rajono apskrities sporto mokyklos paauglius. Dziudo ir jėjimo sporto mokyklos paauglius. Kėdainių sporto mokyklos paauglius. Iš gautų tyrimo rezultatų sužinome, kad mokykloje sportuoja 65% vyriškos lyties ir 35% moteriškos lyties paauglių.

Remdamiesi G. Navaičiu (2001), kuris paauglystės amžiaus tarpsnį skirsto į tris laikotarpius, iš gautų tyrimo duomenų sužinojome, kad daugiausiai paauglių (66%) sportuoja ankstyvosios paauglystės periodu, 20% - pereinamuoju periodu ir 14 % - vėlyvosios paauglystės laikotarpiu.

2.3. Pedagogų požiūris į kūno kultūrą ir sportą neformaliajame ugdyme, kaip į paauglių nusikalstamumo prevencijos galimybę

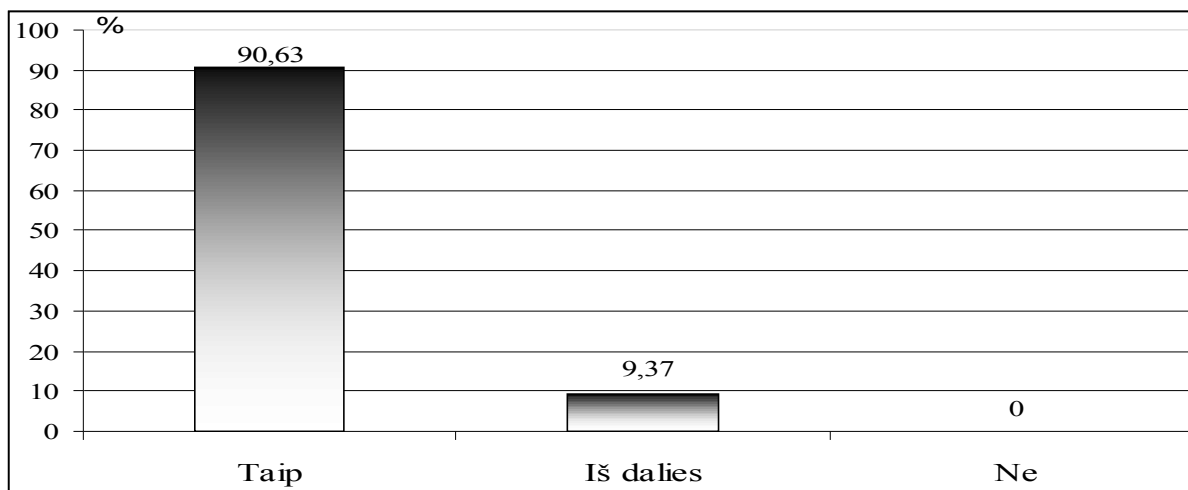
Tyrimo dalyvavo rankinio, bokso, šaudymo, krepšinio, šachmatų, stalo teniso, irklavimo, lengvosios atletikos, futbolo, dziudo ir jėjimo sporto treneriai.

Pirmuoju anketos klausimu norėjome išsiaiškinti, ar sporto mokyklose dirbantys treneriai pritaria, anketoje išvardintiems teiginiams apie aplinkybes, įtakojančias paauglio kriminogeninį elgesį, – auklėjimo klaidos šeimoje, nusikalstamų grupių įtaka, masinės informacijos priemonės, asocialios aplinkos įtaka, neužimtumas, neigiama kriminalinės justicijos sistema.

3 pav. Aplinkybės įtakojančios paauglio kriminogeninį elgesį (N = 64)

Kaip matome 3 paveiksle daugumos Kauno apskrities rajonų sporto mokyklų trenerių nuomone paauglio kriminogeninį elgesį lemia asociali aplinka ir auklėjimo klaidos šeimoje, taip mano atitinkamai 96,88% ir 93,75% apklaustųjų. Didžioji dalis (84,38%) apklausoje dalyvavusių pedagogų mano, kad jaunimas nusikalsta, nes neturi kuo užsiimti laisvu metu. Visi apklausoje dalyvavę respondentai sutiko, kad visos išvardintos aplinkybės turi įtakos jaunimo kriminogeniniam elgesiui. Apskaičiavus Spirmeno koreliacijos koeficientą rasti stiprūs teigiami ryšiai tarp auklėjimo klaidų šeimoje ($r = 0,65$), nusikalstamų grupių įtakos ($r = 0,68$), masinių informacinių priemonių įtakos ($r = 0,65$), asocialios aplinkos poveikio ($r = 0,63$), neužimtumo ($r = 0,63$) neigiamos kriminalinės justicijos sistemos poveikio ($r = 0,77$) būrelių. Ryšiai yra statistiškai reikšmingi, kadangi $p < 0,05$.

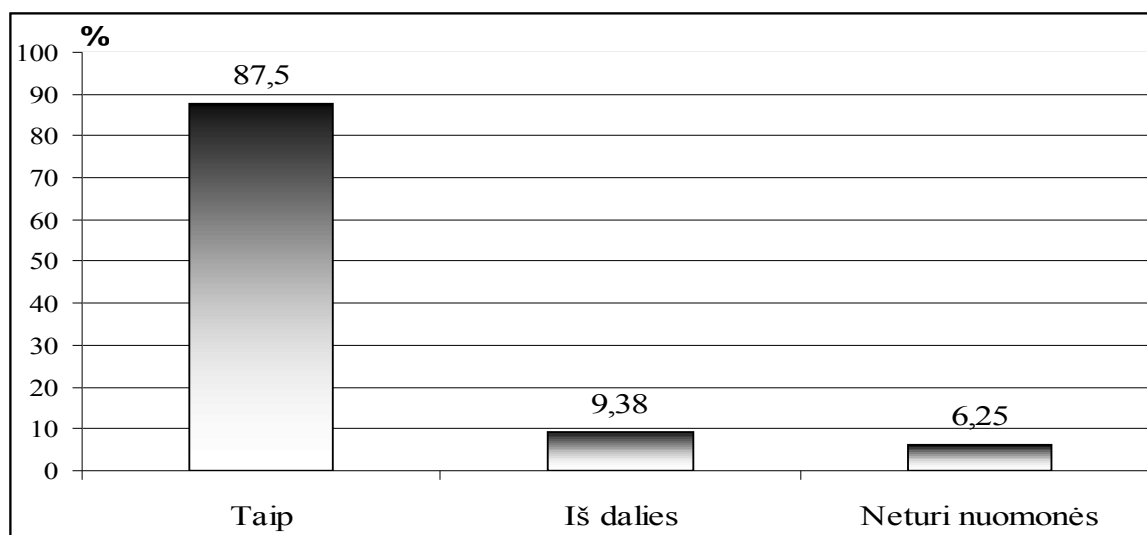

4 pav. **Pedagogų nuomonė apie tai, kad ankstyvoji prevencija gali koreguoti pirminį paauglių kriminogeninį veiksnį ir kartu neleidžia atsirasti tolesniems veiksniams (N = 64)**

Dauguma sporto mokyklų trenerių (90,63%) sutiko su teiginiu, kad ankstyvoji prevencija gali koreguoti pirminį paauglių kriminogeninį veiksma. Viena kriminologinė asmenybės savybė pagimdo kitą, kuri savo ruožtu skatina trečiosios atsiradimą, ir taip toliau, kad neatsirastų sekančios kriminogeninės asmenybės savybės ankstyvąja prevencija siekiama koreguoti pirminį kriminogeninį veiksnį ir kartu neleisti atsirasti tolesniems veiksniams (4 pav.). Pasitelkiant Spirmeno koreliacijos koeficientą nustatėme teigiamą stiprų ryšį tarp gautų duomenų ($r=0,68$, $p<0,05$).

Visi (N = 64) respondentai – treneriai, dirbantys sporto mokyklose, tai įdomu buvo išsiaiškinti, ar neformalaus kūno kultūros ir sporto ugdomosios programos, kryptingai orientuotos į ankstyvąją

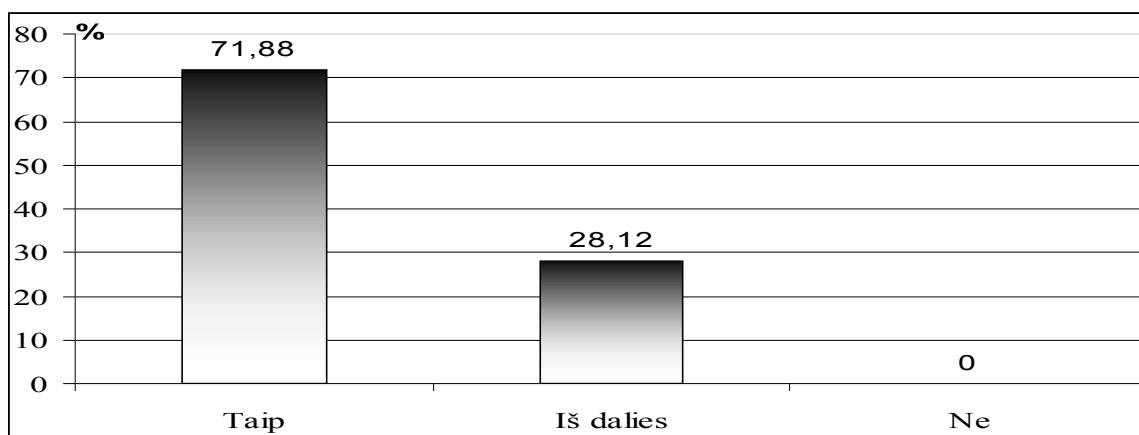
nusikalstamumo prevenciją, pagerintų neformalaus ugdymo kokybę ir padėtų spręsti paauglių nusikalstamumo problemas?

5 pav. Neformalios kūno kultūros ir sporto programų kryptingas orientavimas į ankstyvąją nusikalstamumo prevenciją, neformalaus ugdymo kokybės gerinimą ir pagalbą sprendžiant paauglių nusikalstamumo problemas (N = 64)

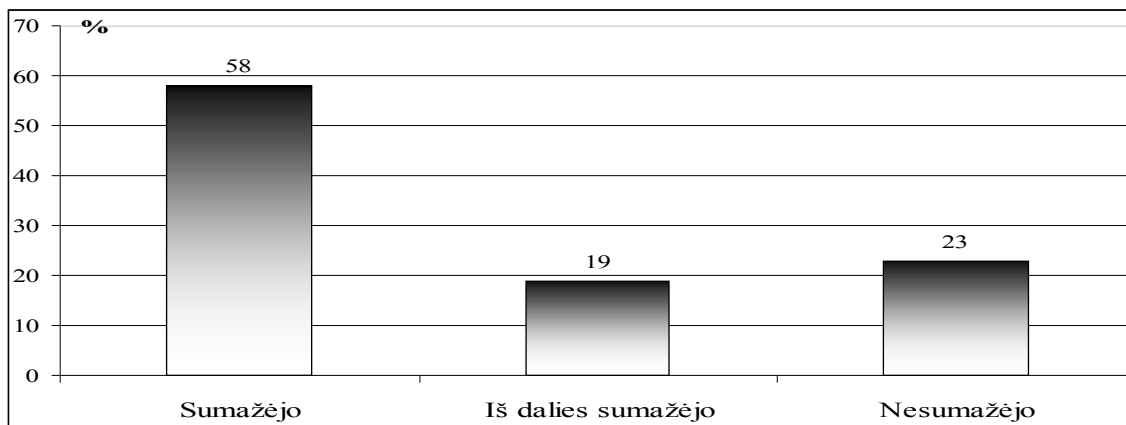
Kaip matome 5 paveiksle dauguma sporto mokyklų trenerių (87,5 %) teigiamai vertina kūno kultūros ir sporto programų, orientuotų į ankstyvąją nusikalstamumo prevenciją kaip tokių buvimo idėją, galimybę sprendžiant paauglių nusikalstamumo problemas, ir sutinka su teiginiu, kad kūno kultūros ir sporto programos jei būtų orientuotos į ankstyvąją nusikalstamumo prevenciją galėtų padėti spręsti paauglių nusikalstamumo problemas. Patikrinus ar duomenys tarpusavyje koreliuoja nustatėme stiprų teigiamą ryšį ($r = 0,68$, $p < 0,05$).

Nepritapę formalaus ugdymo mokyklose vaikai palieka mokyklas, buriasi į grupes, kurios neretai skatina elgtis nusikalstamai. Kūno kultūra ir sportas – reikšminga neformalaus ugdymo proceso sudedamoji dalis galinti užtikrinti vaikų užimtumą. Kaip matyti tiek teorinėje dalyje, tiek apklausus tiriamuosius – teiginiai ir nuomonės sutampa.

6 pav. **Treniruočių ir po pamokinių sporto būrelių pagalba apsaugant paauglį nuo nusikalstamumo elgesio normų pažeidimų (N = 64)**

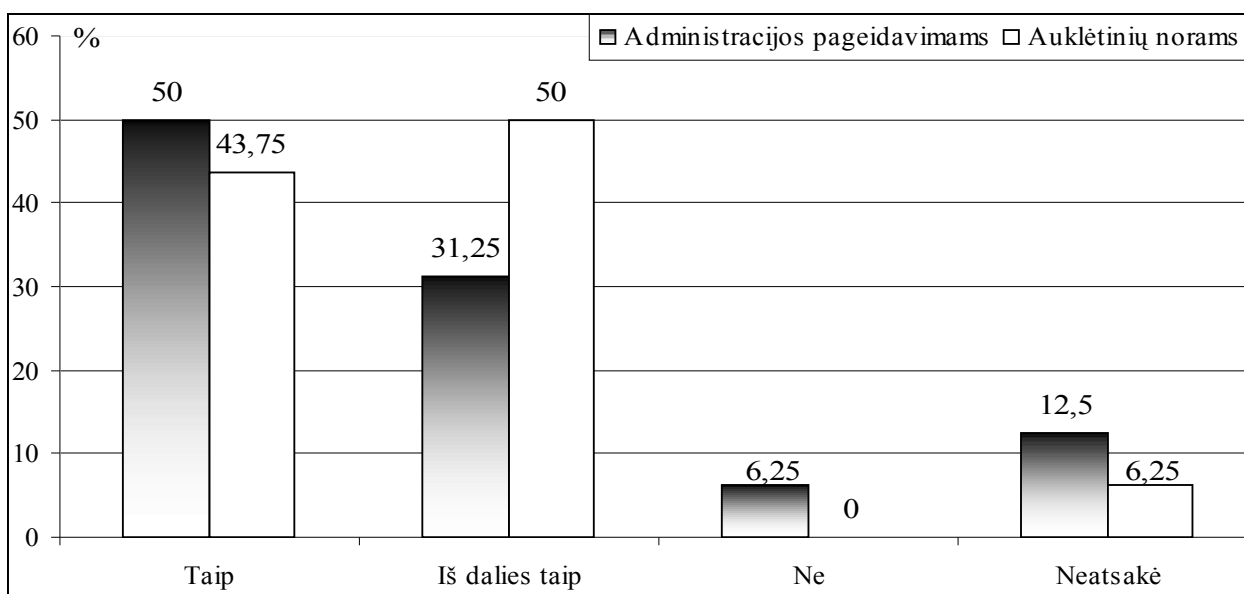
Kauno apskrities rajonų sporto mokyklų treneriai (71,88%) sutiko su nuomone, kad treniruotės ir kiti sporto būreliai mokyklose gali turėti paauglių nusikalstamumo prevencijai. Dalis tyrime dalyvavusių trenerių (28,12%) su šia nuomone sutiko iš dalies. Nebuvo trenerių, kurie nesutiktų su šiuo teiginiu. Ryšys yra statistiškai reikšmingas ir duomenys tarpusavyje koreliuoja $r = 0.71$, $p < 0,05$. Laisvalaikio užimtumo įtaką paauglių nusikalstamumui nusako šie tyrėjų teiginiai: „Paauglių nusikalstamumui įtakos turi aplinka, kurioje jis auga, ir tai, su kuo jis bendrauja, kaip praleidžia laisvalaikį“, „iš neturėjimo ką veikti padarė nusižengimus“, „daugelis tyrėjų patvirtina statistinį ryšį tarp užimtumo nebuvimo ir nusikalstamumo“, „siekiant intensyvesnio užimtumo negalime tikėtis greitų rezultatų, tačiau galime sėkmingai organizuoti ankstyvąją prevenciją, kuri apibrėžiama kaip priemonės, kuriomis siekiama užkirsti kelią socialiniams rizikos veiksniams“.

7 pav. **Sporto pedagogų nuomonė apie paauglių susidomėjimą norą dalyvauti neformalioje sportinėje veikloje (N = 64)**

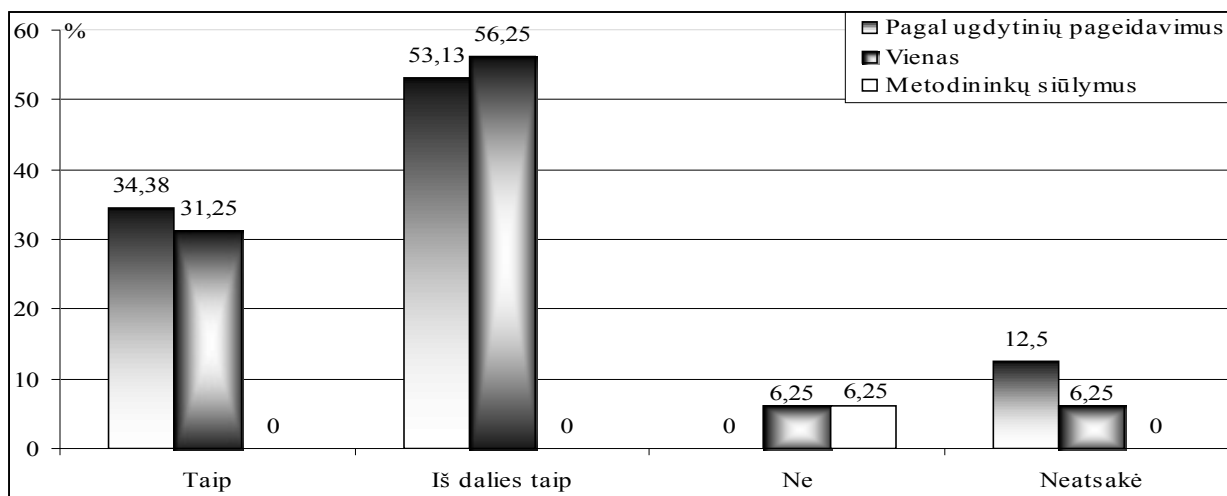
Didžioji dalis apklausoje dalyvavusių trenerių (58 %) sutinka, kad sportuojančiųjų susidomėjimas viena ar kita sporto šaka yra sumažėjęs. Mažiausioji dalis respondentų (19%) sutinka, kad sportuojančiųjų sumažėjo tik iš dalies. Dalis apklausoje dalyvavusių trenerių (23%) sutinka, kad sportuojančiųjų paauglių skaičius nesumažėjo.

Švietimo vadyboje svarbios tokios funkcijos: planavimas, organizavimas, vadovavimas ir kontrolė. Siekdami išsiaiškinti kaip treneris planuoja sportinę veiklą, anketoje pateikėme klausimą, kam yra teikiama pirmenybė: administracijos pageidavimams ar auklėtinių norams (8 pav.).

8 pav. **Kauno apskrities rajonų sporto mokyklų trenerių teikiama pirmenybė planuojant sportinę veiklą (N = 64)**

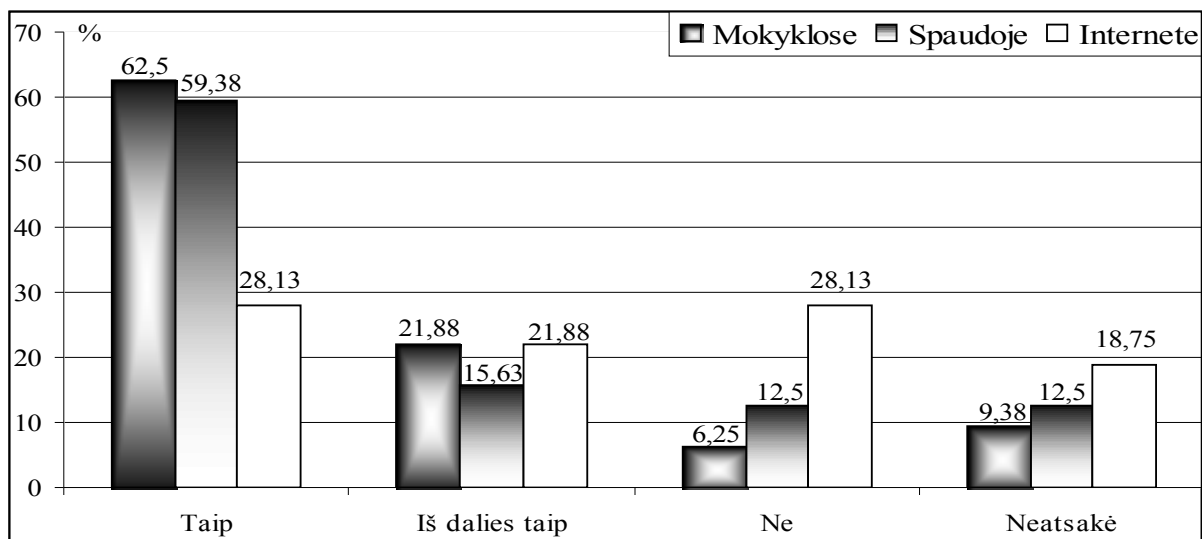
Planuodami savo užsiėmimus 50% respondentų iš dalies kreipia dėmesį į auklėtinių norus, 43,75% apklaustų trenerių teigia, kad jie atsižvelgia į auklėtinių norus (8 pav.). Pusė apklausoje dalyvavusių trenerių (50%) atsakė, kad planuojant sportinę veiklą pirmenybę teikia administracijos pageidavimams.

9 pav. Trenerių sportinės veiklos organizavimas (N = 64)

Daugiau nei puse apklausoje dalyvavusių trenerių teigia, kad iš dalies jie organizuoja savo sportinę veiklą vieni (53,13%) ir truputį didesnę dalis trenerių dalinai atsižvelgia į auklėtinių pageidavimus (56,25%), (9 pav.).

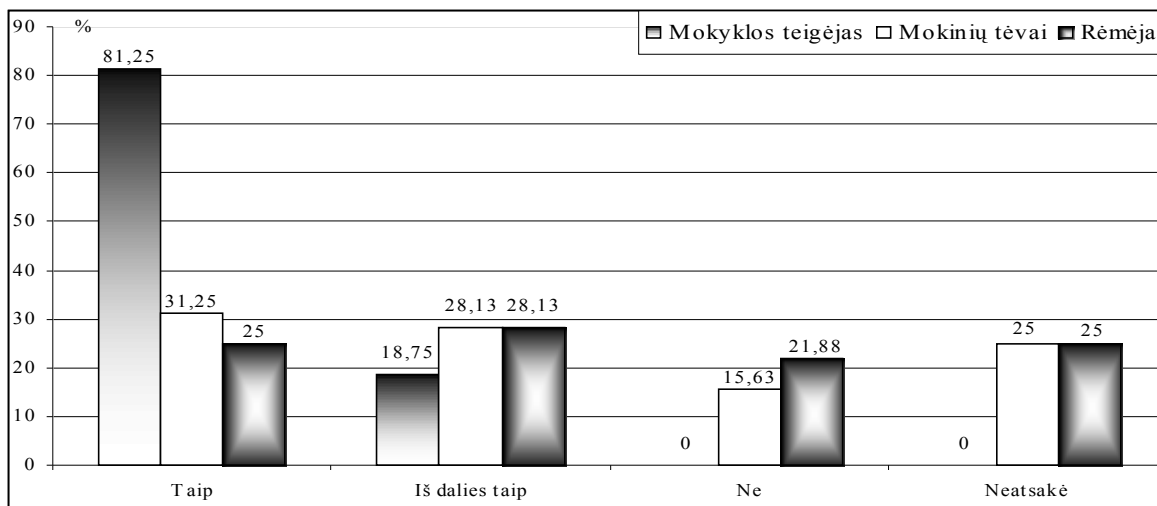
Treneriams vykdant sporto ugdomąją veiklą, svarbus yra juose dalyvaujančių narių skaičius. Norint pritraukti narių į vykdomą veiklą, reikia apie tai informuoti tikslinę grupę (mokinius). Pasidomėjome, kur gali rasti informaciją apie sporto mokyklose siūlomų sporto šakų pasirinkimą.

10 pav. Neformaliojo ugdymo sporto šakų pasirinkimo galimybių informavimas (N = 64)

Išanalizavus respondentų atsakymus, galima teigti, kad treneriai apie organizuojamus užsiėmimus informuoja mokyklose, spaudoje ir internetu. Didžioji dalis respondentų (62,5%) apie sporto mokyklose siūlomas sporto šakų pasirinkimą, skelbia formalaus ugdymo įstaigų skelbimų lentoje (10 pav.). Dalis apklaustų trenerių (59,38%) nurodė, kad informaciją teikia spaudoje, ir 28,13% respondentų nurodė, kad informaciją apie siūlomas sporto šakas teikia internete (10 pav.). Žinant, kad užimtumas teigiamai veikia paauglių kriminologinį elgesį, matome, kad neformalaus ugdymo įstaigos pakankamai informuoja apie įstaigose vykdomą veiklą.

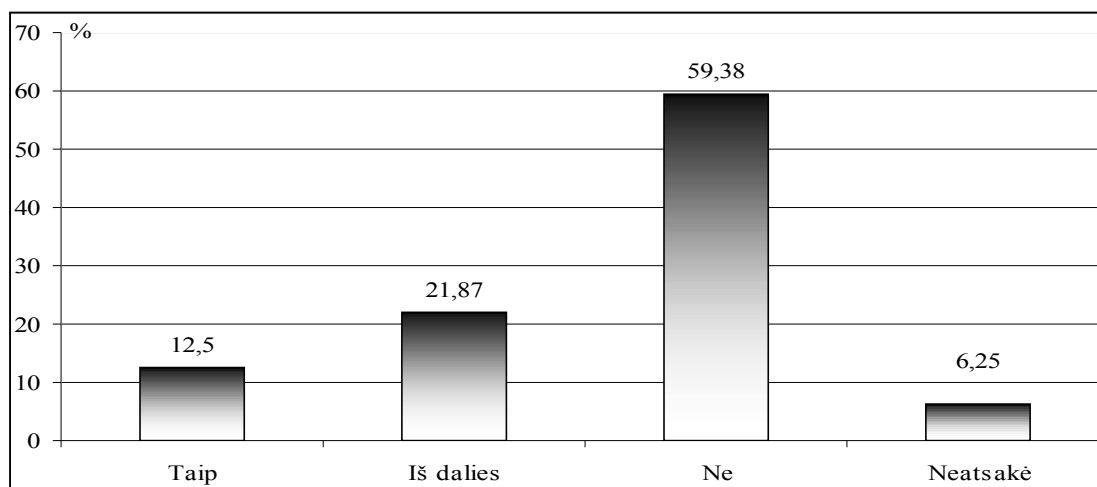
Organizuojant sporto veiklą neformaliame ugdyme, ne mažiau svarbūs yra finansiniai ištekliai. Sporto mokyklos yra remiamos iš valstybės ir savivaldybių biudžetų. Remiantis šiuo metu galiojančiais teisiniais dokumentais, neformaliojo vaikų švietimo programų vykdymą finansuoja mokyklos steigėjas, mokiniai (jų atstovai), rėmėjai. Anketoje pateikus klausimą apie finansavimo šaltinius, siekta išsiaiškinti kokie jie būna ir kokią dalį užima. Savivaldybių švietimo politika yra pagrindinis veiksnys, lemiantys neformaliojo vaikų švietimo finansavimą.

11 pav. Kauno apskrities rajonų sporto mokyklų finansavimo šaltinių skirstinys (N = 64)

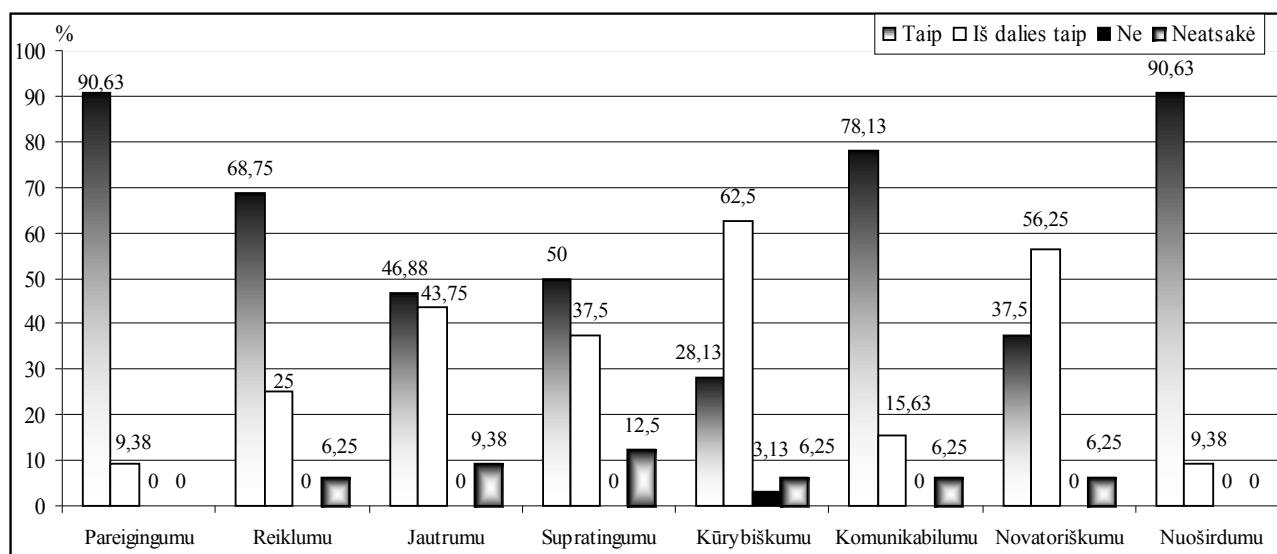
Kaip matome 11 paveiksle daugiausiai sporto mokyklos yra finansuojamos mokyklų steigėjų, t.y. miesto ar rajonų savivaldybių (81,25%). Dalis lėšų (31,25%) yra gaunama iš sportuojančių vaikų tėvelių. Mažiausiai sporto mokyklos lėšų gauna iš rėmėjų (25%). Galima būtų teigti, kad neformaliojo vaikų švietimo mokyklos menkai panaudoja kitus finansavimo šaltinius (tarptautinių ir nacionalinių programų lėšas, socialinių partnerių).

Didele dalimi sėkmingo trenerio darbo priklauso nuo įstaigos, kurioje jis dirba veiklos galimybių. Apklaustos metu treneriams buvo pateiktas klausimas „Ar manote, kad neformaliojo ugdymo veiklos galimybės įstaigoje, kurioje dirbate yra pakankamos?“.

12 pav. Trenerių nuomonė apie neformalaus ugdymo veiklos galimybes įstaigoje (N = 64)

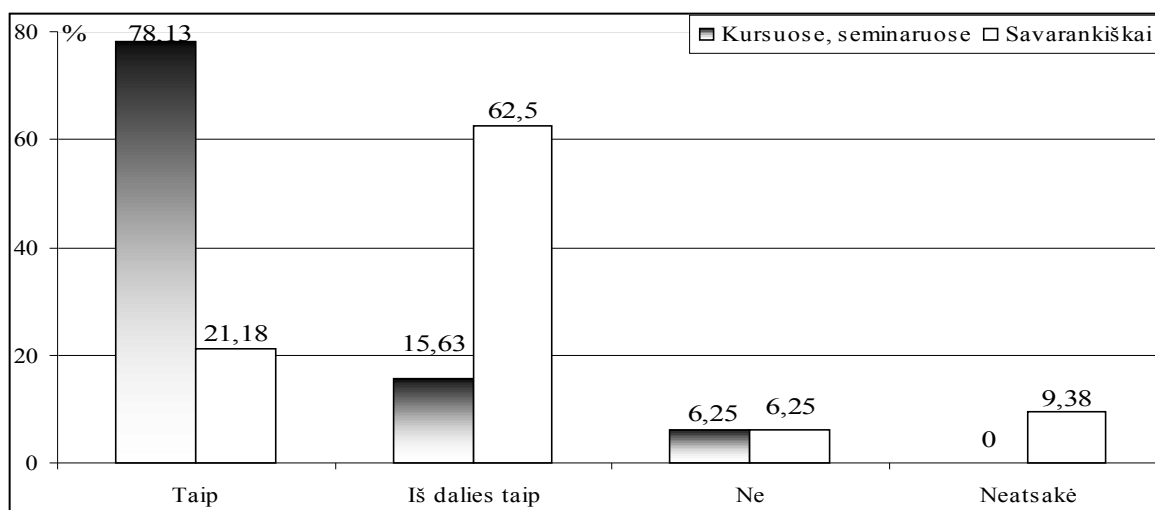
Daugiau nei pusė trenerių (59,38%) teigia, kad yra nepatenkinti veiklos galimybėmis įstaigose, kuriose jie dirba, mažesnė dalis (21,87%) – iš dalies patenkinti ir tik maža dalis (12,5%) apklaustųjų yra patenkinti savo įstaigos veiklos galimybėmis.

13 pav. Trenerių atsakymų apie kūno kultūros ir sporto pedagogo asmenybės savybes skirstinys (N = 64)

Iš anketinių apklausos būdu gautų duomenų 13 paveiksle matome, kad beveik visi respondentų teigia, kad kūno kultūros ir sporto pedagogas turi būti pareigingas ir nuoširdus (90,63%). Taip pat didelė dalis trenerių mano, kad pedagogas turi būti komunikabilus (78,13%) ir reiklus (68,75%). Apklausti treneriai kultūros ir sporto pedagogo asmenybės novatoriškumo buvimo būtinumą išskyrė tik trečia dalis trenerių (37,5%).

Kiekviename darbe reikalingas tobulėjimas, ne išimtis ir neformaliojo ugdymo organizatorius. Todėl paskutinis anketos klausimo tikslas buvo išsiaiškinti kaip treneriai tobulėja savo darbe.

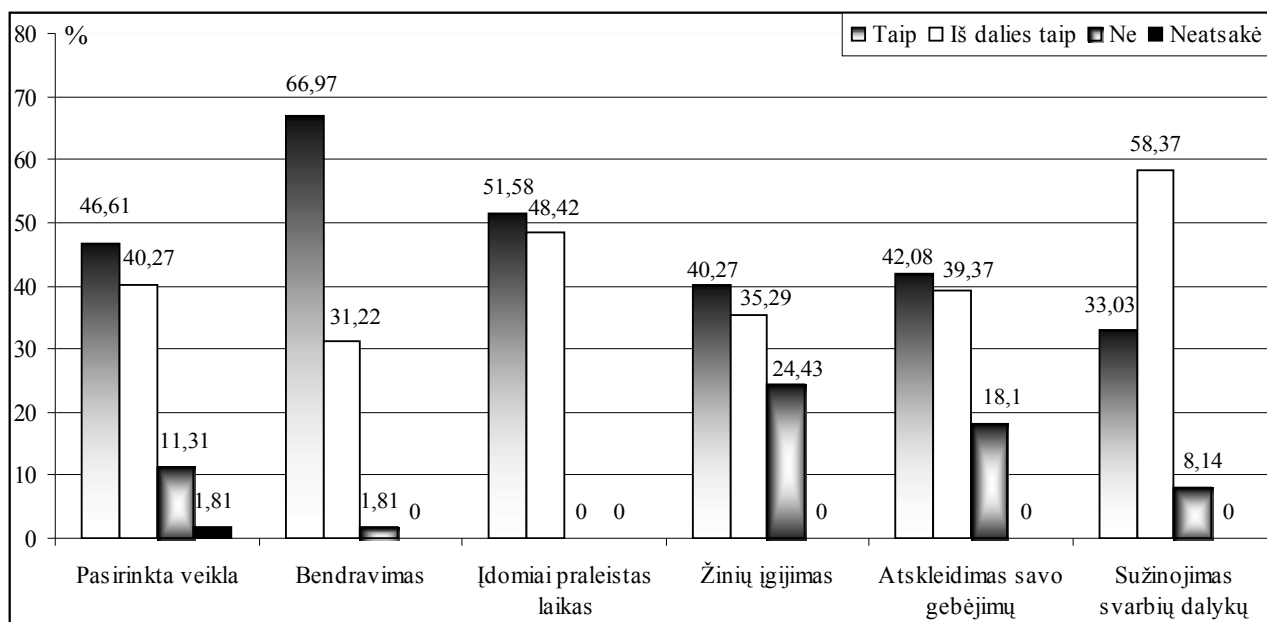
14 pav. Kauno apskrities rajonų sporto mokyklų trenerių kvalifikacijos kėlimas (N = 64)

Daugiausiai sporto mokyklų trenerių tobulėja kursuose bei seminaruose 78,13%, savarankiškai tobulėja 21,18% respondentų. Savarankiškai dažniausiai tik iš dalies tobulėja 62,5% apklaustųjų. Kursuose, seminaruose bei savarankiškai nesitobulina atsitinkamai 6,25% respondentų (14 pav.).

Apibendrinant šį skyrių galima teigti, kad Kauno apskrities rajonų sporto mokyklose vyrauja teigiamas pedagogų požiūris į organizuotą kūno kultūrą ir sportą neformaliajame ugdyme kaip galimybę mažinti paauglių nusikalstamumą.

2.4. Paauglių požiūris į kūno kultūrą ir sportą neformaliajame ugdyme, kaip į paauglių nusikalstamumo prevencijos galimybę

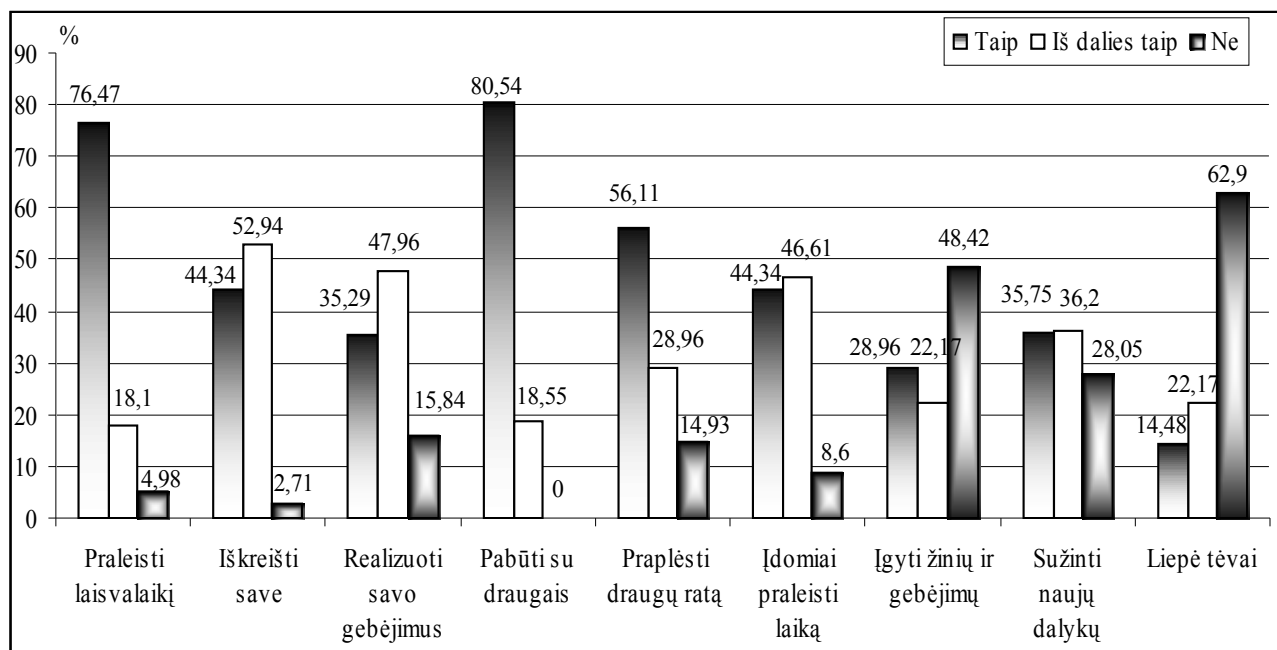
Pirmuoju anketos klausimu stengėmės išsiaiškinti kokios aplinkybės lėmė pasirinkimą lankyti neformalaus kūno kultūros ir sporto įstaigą. Respondentų buvo klausama kas jam svarbiausia dalyvaujant sportinėje veikloje: pasirinkta veikla, bendravimas, įdomiai praleistas laikas, žinių įgijimas, atskleidimas savo gebėjimų, sužinojimas svarbių gyvenimiškų dalykų.

15 pav. Paaugliams dalyvaujant neformalioje kūno kultūros ir sporto veikloje svarbiausi veiksniai (N = 221)

Pagal gautus apklausos būdu duomenis galima teigti, kad daugiausiai respondentų sporto užsiėmimus renkasi dėl bendravimo (66,97%) ir įdomiai praleisto laiko (51,58%). Iš dalies paaugliai neformalaus ugdymo užsiėmimus renkasi dėl to, kad juose galima sužinoti svarbių gyvenimiškų dalykų (58,37%), (15 pav.). Apskaičiavus Spirmeno koreliacijos koeficientą paaiškėjo, kad yra teigiamas ir stiprus ryšys tarp gautų atsakymų į pateiktą klausimą. Mokiniais labai svarbus bendravimas dalyvaujant popamokinėje veikloje ($r = 0,62$, $p < 0,05$), taip pat koreliuoja noru gerai praleisti laiką ($r = 0,62$, $p < 0,05$), atskleidimu savo gebėjimų ($r = 0,68$, $p < 0,05$) bei sužinojimu svarbių gyvenimiškų dalykų ($r = 0,69$, $p < 0,05$).

Aptariant kokios priežastys nulėmė paauglių pasirinkimą sportuoti ir kokie veiksniai, dalyvaujant neformalioje kūno kultūros ir sporto veikloje, išryškėja paauglių noras veikti kartu su bendraamžiais (16 pav.). Tai tik patvirtina teorinėje dalyje neformalaus ugdymo reikšmę paauglių socializacijai. Teoretikai teigia, kad užsiimdami nepamokine veikla paaugliai plėtoja savo iniciatyvumą, kūrybiškumą, įtvirtina vertybes. Būtent paauglystėje žmogaus saviraišką labiausiai veikia neformali aplinka, grupė, kai paauglius vienija bendras tikslas – veikti kartu su bendraamžiais. Taikant neformalų ugdymą, konkrečios veikimo nuostatos išryškėja susibūrus į būrelius, organizacijas, klubus, centrus ir kt., neprimetant vaikams ir paaugliams juos gniuždančių horizontalių ar vertikalų ryšių.

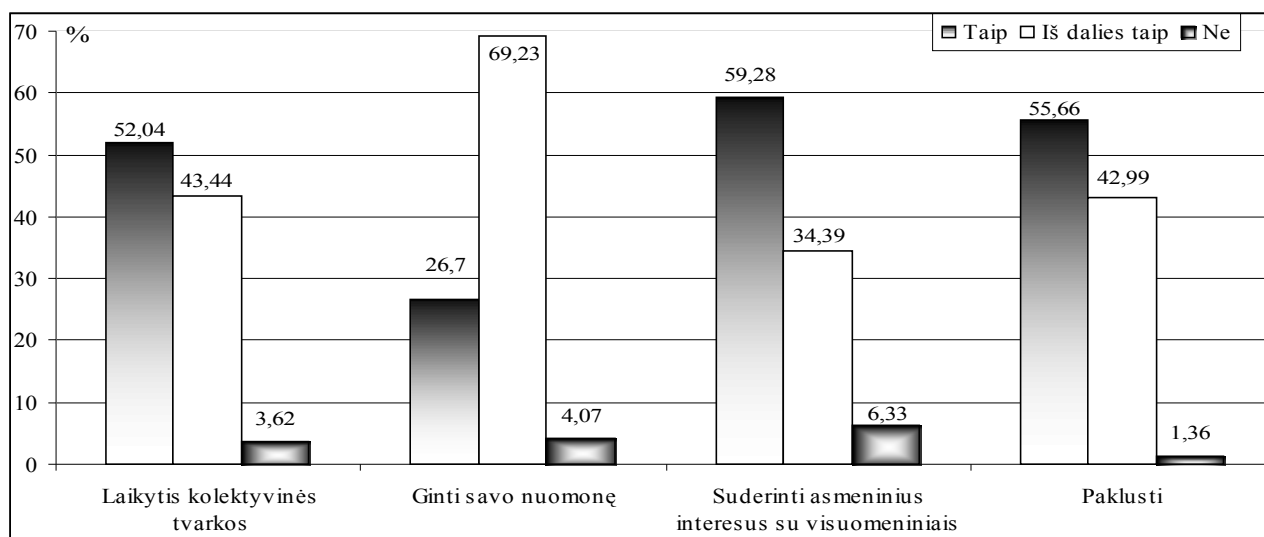

16 pav. Priežastys nulėmusios paauglių pasirinkimą sportuoti (N = 221)

Apklausus paauglius, kodėl jie pasirinko neformalaus ugdymo treniruotes paaiškėjo, kad dauguma mokinių kūno kultūros ir sporto užsiėmimus renkasi dėl to, kad galėtu pabūti su draugais (80,54%) ir todėl, kad gerai praleidžiamas laikas treniruočių metu (76,47%). Iš dalies paaugliai sportuoja tam, kad išreikštų save (52,94%). Daugiau nei pusė apklaustųjų teigė, kad neformaliojo ugdymo užsiėmimus renkasi savo noru, o ne todėl, kad juos verčia tėvai (62,9%). Duomenų tarpusavyje ryšiui nustatyti pasitelkėme Spirmeno koreliacijos koeficientą, kuris parodė, kad duomenys tarpusavyje yra susiję. Teigiamas stiprus koreliacijos ryšys yra tarp noro gerai praleisti laiko neformalaus ugdymo užsiėmimuose ($r = 0.73$, $p < 0.05$), galimybė daugiau laiko praleisti su draugais ($r = 0.68$, $p < 0.05$), noro

išreikšti save ($r = 0.63$, $p < 0.05$), galimybės susirasti naujų draugų ($r = 0.65$, $p < 0.05$), užsiėmimai tai gera laisvalaikio praleidimo forma ($r = 0.63$, $p < 0.05$).

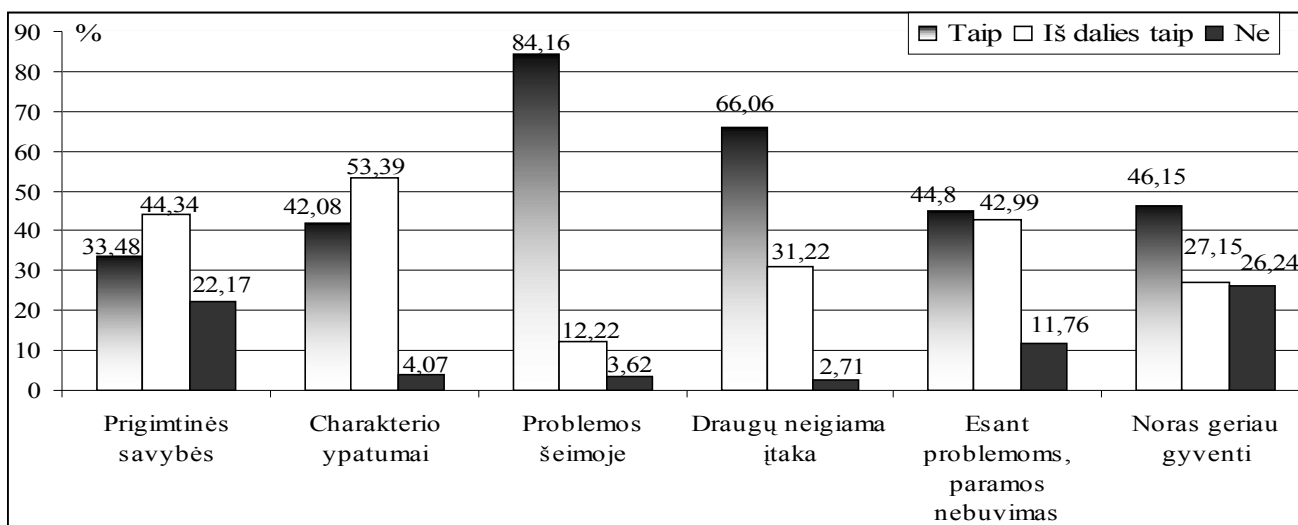
Neformaliame ugdyme, grupinės veiklos dėka, išmokstama paklusti, laikytis bendros kolektyvinės tvarkos, ginti savo nuomonę, suderinti asmeninius interesus su visuomeniniais. Svarbus momentas, kad gyvenimo mokykla pasireiškia lenktyniavimu grupės narių tarpusavio santykiuose, kurio nebūna bendraujant su tėvais (17 pav.). Pateiktoje anketoje paaugliams, siekėme išsiaiškinti jų nuomone - kokių elgesio normų išmokstama neformaliame ugdyme.

17 pav. Paauglių elgesio normos neformaliame ugdyme (N = 221)

Daugiausiai apklaustų mokinių teigia, kad kūno kultūros ir sporto užsiėmimai iš dalies padeda apginti savo nuomonę (69,23%), (17 pav.). Dalis paauglių tvirtina, kad neformalaus ugdymo kūno kultūros ir sporto treniruotės moko suderinti asmeninius interesus su visuomeniniais (59,28%), paklusti (55,66%) ir skatina laikytis kolektyvinės tvarkos (52,04%).

Anketinėje paauglių apklausoje siekėme išsiaiškinti jų nuomone, kokios yra paauglių nusikalstamumo priežastys (18 pav.).

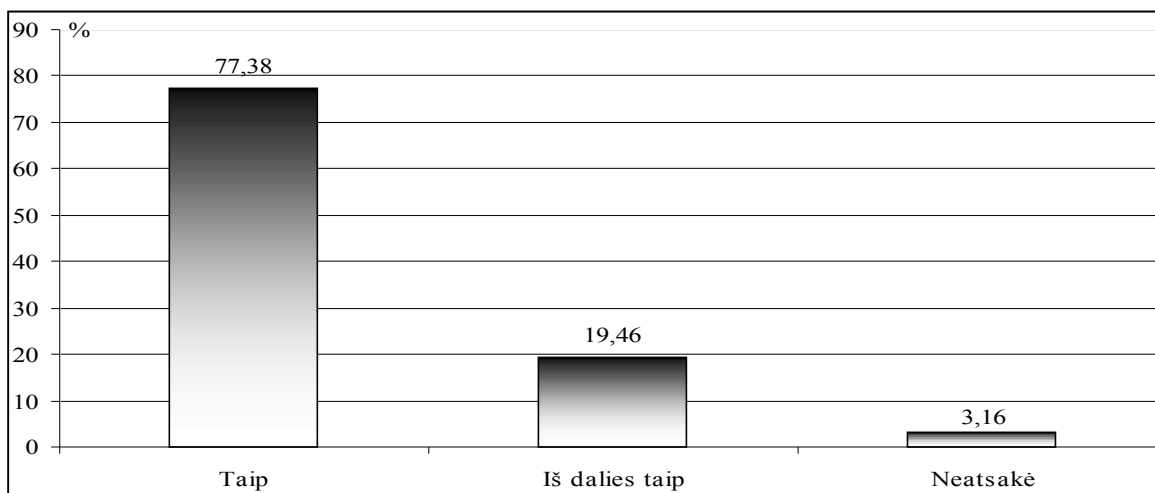
18 pav. **Kauno apskrities rajonų sporto mokyklų paauglių nuomonė apie nusikalstamumo priežastis (N = 221)**

Daugelio paauglių respondentų nuomone, pagrindinė priežastis nusikalstamai veikai padaryti glūdi paauglio šeimoje. Šie duomenys tik patvirtina daugelių teoretikų išvadas, kad šeima – vienas iš esminių socializacijos veiksnių, padedančių vaikui įsilieti į visuomenę ir perimti jos socialines ir dorovines vertybes. Šiltų emocinių santykių nebuvimas, kontrolės stoka, neteisingi skatinimai ir bausmės yra palankios sąlygos paauglių asocialiam elgesiui. Taip pat daug paauglių mano, kad paauglio nusikalstamam elgesiui įtakos turi neigiama draugų įtaka. Šis neigiamas reiškinys taip pat plačiai analizuojamas sociologų, pedagogų. Manoma, kad asocialiose neformaliuose sambūriuose ugdoma kriminalinė patirtis, kuri kitų grupės narių ne tik smerkiama, bet ir palaikoma. Daugiausiai apklaustų paauglių mano, kad jaunimo nusikalstamumo priežastys atsiranda dėl problemų šeimoje (84,16%), draugų neigiamos įtakos (66,06%), noro geriau gyventi (46,15%). Dalis paauglių mano, kad iš dalies jaunimo nusikalstamumui įtakos turi charakterio ypatumai (53,39 %). Paaugliai mano kad mažiausiai jaunimą nusikalsti skatina prigimtinių savybės (33,48%). Apskaičiavus Spirmeno koreliacijos koeficientą rasti stiprūs teigiami ryšiai tarp problemų kylančių šeimoje ($r = 0,66$), neigiamos draugų įtakos ($r = 0,73$), noro geriau gyventi ($r = 0,63$). Ryšiai yra statistiškai reikšmingi, kadangi $p < 0,05$.

Daugelio paauglių respondentų nuomone, pagrindinė priežastis nusikalstamai veikai padaryti glūdi paauglio šeimoje. Šie duomenys tik patvirtina daugelių teoretikų išvadas, kad šeima – vienas iš esminių socializacijos veiksnių, padedančių vaikui įsilieti į visuomenę ir perimti jos socialines ir

dorovines vertybes. Šiltų emocinių santykių nebuvimas, kontrolės stoka, neteisingi skatinimai ir bausmės yra palankios sąlygos paauglių asocialiam elgesiui. Taip pat daug paauglių mano, kad paauglio nusikalstamam elgesiui įtakos turi neigiama draugų įtaka. Šis neigiamas reiškinys taip pat plačiai analizuojamas sociologų, pedagogų. Manoma, kad asocialiose neformaliuose sambūriuose ugdoma kriminalinė patirtis, kuri kitų grupės narių ne tik smerkiama, bet ir palaikoma.

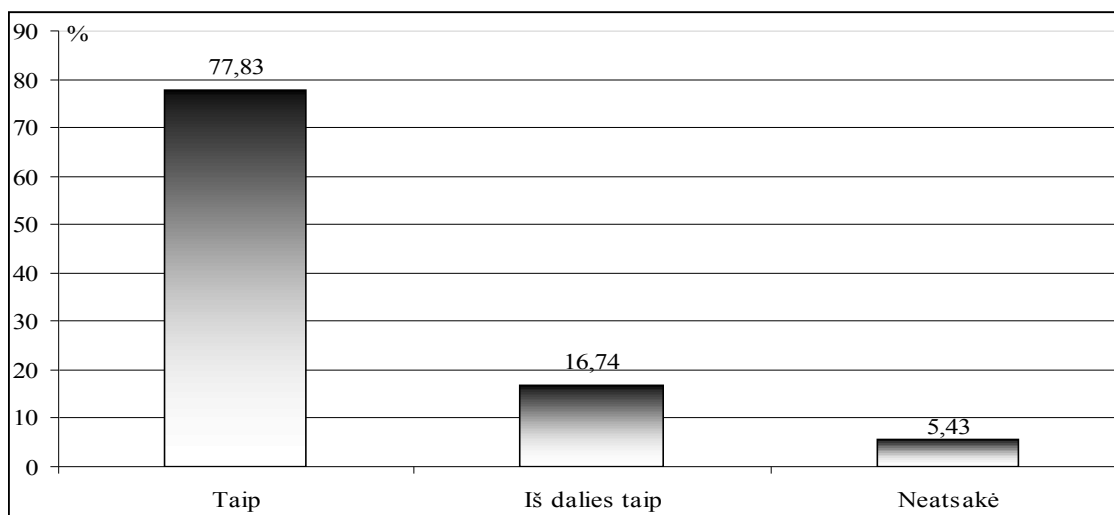
Sekančių anketos klausimu norėjome išsiaiškinti, ką paaugliai mano apie laisvalaikio užimtumą kaip apsaugą nuo elgesio normų pažeidimo. Laisvalaikio svarbą pažymi daugelis kriminologinių teorijų, kurie teigia, kad vaikų ir paauglių nusikalstamumui įtakos turi ir jų laisvalaikio neužimtumas.

19 pav. Paauglių nuomonė apie laisvalaikio užimtumą kaip apsaugą nuo elgesio normų pažeidimo (N = 221)

Anketinių būdu apklausus paauglių paaiškėjo, kad 77,38% mokinių mano, kad laisvalaikio užimtumas gali apsaugoti nuo elgesio normų pažeidimo (19 pav.). Dalis paauglių (19,46%) mano, kad laisvalaikis tik iš dalies mažintų jaunimo nusikalstamumą. Analizuodami paauglių nuomonę apie laisvalaikio užimtumą kaip apsaugą nuo elgesio normų pažeidimo nustatėme duomenų tarpusavio sąsajas. Išanalizavus gautus duomenis nustatytas stiprus teigiamas tarpusavio ryšys ($r = 0,63$, $p < 0,05$).

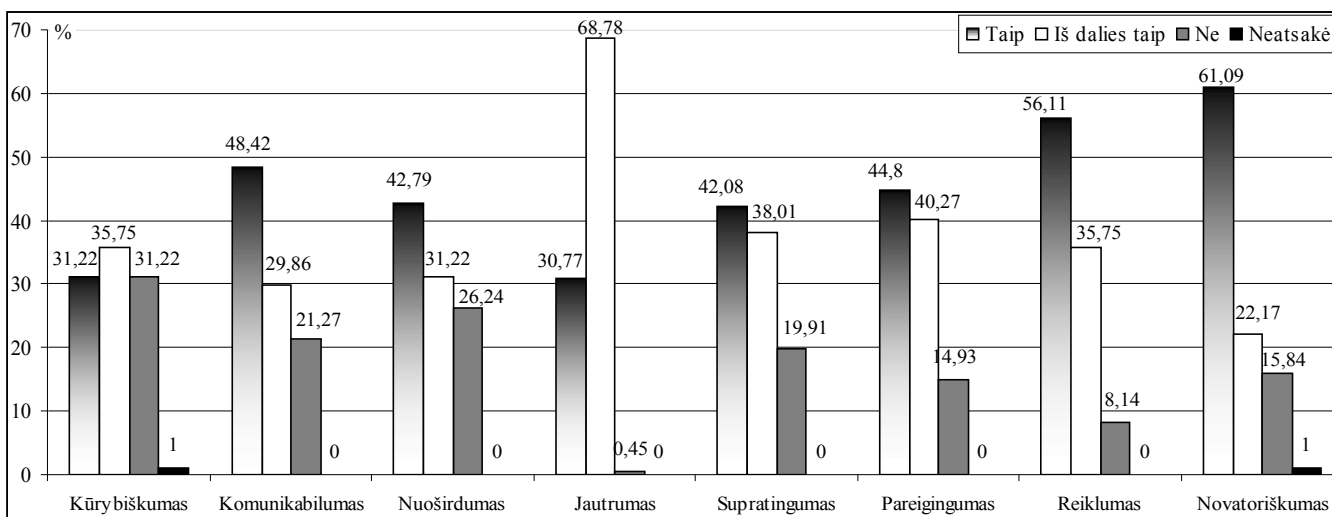
Anketinės apklausos būdu siekėme sužinoti paauglių nuomonę apie kūno kultūros ir sporto galimybę pašalinti vieną iš blogybių esančių visuomenėje – paauglių nusikalstamumą. Respondentams buvo pateiktas klausimas, kaip jie mano ar sutinkate, kad kūno kultūra ir sportu galima pašalinti vieną iš blogybių esančių visuomenėje – paauglių nusikalstamumą?

20 pav. **Kūno kultūros ir sporto įtaka paauglių nusikalstamumui (N = 221)**

Didžioji dalis paauglių (77,83%) pritaria nuomonei, kad neformalaus ugdymo kūno kultūros ir sporto užsiėmimai turi įtakos mažinant paauglių nusikalstamumą, o 16,74% tyrime dalyvavusių respondentų su šiuo teiginiu sutiko iš dalies. Respondentų nuomonė, kad laisvalaikio užimtumas gali apsaugoti nuo elgesio normų pažeidimo, o kūno kultūra ir sportas gali teigiamai įtakoti paauglius nenusikalsti. Atlikus duomenų analizę buvo nustatytas stiprus teigiamas ryšys ($r = 0,63$, $p < 0,05$). Galima daryti išvadą, kad jei neformalaus ugdymo užsiėmimai bus patrauklūs paaugliai pritaria faktui, jog neformalaus ugdymo kūno kultūros ir sporto užsiėmimai turi įtakos mažinant paauglių nusikalstamumą.

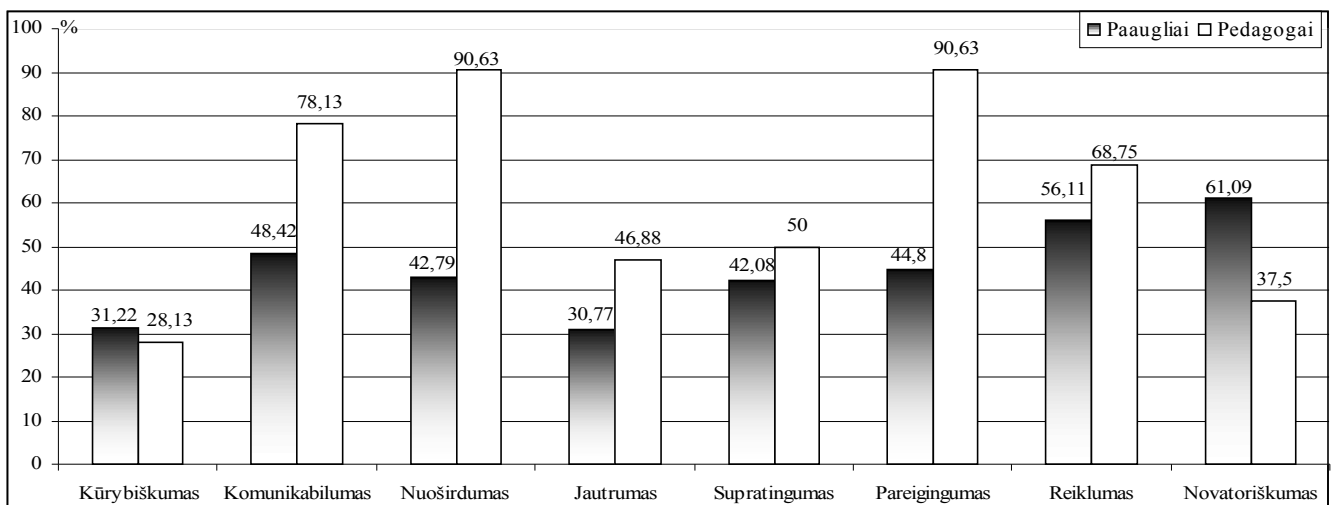
Trenerio asmeninės savybės turi įtakos paauglių ugdymui, nes asmeninis pavyzdys – ugdomoji vertybė, kurią tiesiogiai perima ugdytiniai. Norint išugdyti dorą žmogų svarbu, kad treneris visu pirma pats toks būtų. Čia labai svarbus trenerio elgesio pavyzdys ir ugdytojo asmenybė kaip dorovės ugdymo priemonė (21 pav.).

21 pav. Kauno apskrities rajonų sporto mokyklų paauglių išskirtos trenerių savybės kaip imponuojančios (N = 221)

Kaip matome 21 paveiksle yra pavaizduotos asmeninės trenerių savybės imponuojančios paaugliams. Paaikėjo, kad labiausiai yra vertinamas neformalaus ugdymo trenerių, kūno kultūros mokytojų novatoriškumą (61,09%), reiklumą (56,11%), komunikabilumą (48,42%). Iš dalies svarbia sporto pedagogo savybe paaugliai laiko jautrumą (68,78%). Jautrumas taip pat yra ir mažiausiai vertinama trenerio (30,77%) savybė jaunimo tarpe.

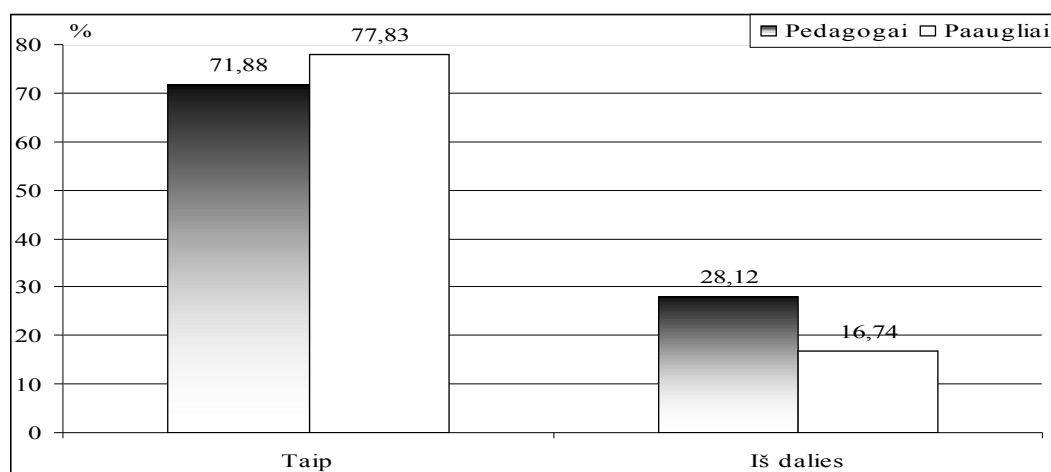
Anketiniu būdu surinkus duomenis, palyginome neformalaus ugdymo pedagogų ir paauglių nuomonę apie asmenines kūno kultūros ir sporto pedagogų savybes.

22 pav. Neformalaus ugdymo pedagogų ir paauglių nuomonė apie asmenines kūno kultūros ir sporto pedagogų savybes (N = 285)

Išanalizavus gautus duomenis, galima būtų teigti, kad kūno kultūros mokytojų, trenerių ir paauglių nuomonės sutapo tik vienu aspektu. Abiejų grupių tiriamieji mano, kad sporto pedagogams kūrybiškumas yra mažiau svarbi asmeninė savybė, taip mano 28,13% pedagogų ir 31,22% paauglių (22 pav.) Beveik visi kūno kultūros mokytojai ir treneriai mano, kad svarbiausios neformalaus ugdymo pedagogų savybės yra pareigingumas, nuoširdumas (90,63%) ir komunikabilumas (78,13%). Daugumai paauglių svarbiausiais, kad su jais dirbantys treneriai būtų reiklūs (68,75%) truputį mažesnei daliai - novatoriški (61,09%). Tik maža dalis neformalaus ugdymo pedagogų mano, kam kūrybiškumas nėra svarbus sporto pedagogams (28,13%) Paauglių nuomone asmeninės kūno kultūros ir sporto pedagogų savybės kaip jautrumas (30,77%) ir kūrybiškumas (31,22%) yra mažai svarbios.

Neformalaus ugdymo pedagogams ir paaugliams buvo užduotas klausimas ar jie sutinka su nuomone, kad kūno kultūra ir sportu galima pašalinti paauglių nusikalstamumą (23 pav.).

23 pav. Neformalaus ugdymo pedagogų ir paauglių nuomonė apie kūno kultūros ir sporto įtaką mažinant paauglių nusikalstamumą (N = 285)

Kaip matome 23 paveiksle Atlikus gautų duomenų analizę galime teigti, kad apklausoje dalyvavusių didžiulė dauguma trenerių (71,88%), ir didelė dalis paauglių (77,83%) pritaria nuomonei, kad neformalus ugdymas yra tinkama priemonė mažinanti paauglių nusikalstamumą

IŠVADOS

1. Mokslinės literatūros analizė parodė, kad kūno kultūra ir sportas neformaliame ugdyme gali mažinti paauglių betikslį laiko leidimą, kuris ugdo paauglių neigiamą požiūrį į bet kokią darbinę ar visuomenei naudingą veiklą, į dorovines visuomenės normas, į aplinkinį pasaulį, iš kurios jie nuolat laukia agresijos ir siekia smurto kaip pagrindinio saviraiškos būdo.
2. Paauglių nusikalstamumui riboti kuriamos mokliškai pagrįstos koncepcijos, steigiamos institucijos, sudarančios vientisą sistemą ir skatinančios socialiai priimtina vaikų ir paauglių veiklą, apribojančios ir slopinančios socialiai nepriimtino elgesio apraiškas. Socialinio elgesio formoms būdingas kompleksinis sąlygotumas t.y. žmogaus elgesys priklauso ne vien nuo asmens, bet ir nuo jį supančios aplinkos (šeimos, mokyklos, draugų ir kt.).
3. Tyrimo kelta hipotezė, kad tikslingai bei kryptingai organizuota kūno kultūra ir sportas neformaliajame ugdyme, gali sumažinti paauglių nusikalstamumą pasitvirtino.
4. Beveik visi apklausoje dalyvavę neformalaus ugdymo kūno kultūros ir sporto pedagogų (71,88 %) sutiko su nuomone, kad treniruotės ir kiti sporto būreliai mokyklose gali teigiamai įtakoti paauglių elgesio normas. Maža dalis tyrime dalyvavusių trenerių (28,12 %) su šia nuomone sutiko iš dalies. Nebuvo trenerių, kurie nesutiktų su anksčiau minėtu teiginiu.
5. Kauno apskrities rajonų sporto mokyklų trenerių (87,5 %) teigiamai vertina kūno kultūros ir sporto programas ir pritaria, kad jos yra orientuotos į ankstyvąją nusikalstamumo prevenciją, galimybę sprendžiant paauglių nusikalstamumo problemas. Kūno kultūra ir sportas – reikšminga neformalaus ugdymo proceso sudedamoji dalis galinti užtikrinti vaikų užimtumą, bei mažinti nusikalstamumą.
6. Atlikus tyrimą išaiškėjo, kad sprendžiant paauglių nusikalstamumo problemas reikalingas trenerių ir sportuojančių paauglių abipusis ryšys.
7. Neformalaus ugdymo pedagogai ir paaugliai pritaria nuomonei, kad pagrindinė priežastis kodėl jaunimas nusikalsta yra problemos šeimoje, taip mano beveik visi (93,75%) pedagogų ir didelė dalis (84,16 %) paauglių. Beveik visi kūno kultūros ir sporto specialistai mano, kad jaunimo nusikalsti taip pat skatina asociali aplink (96,88%) ir neturėjimas kuo užsiimti laisvalaikiu didelė dalis pedagogų (84,38%). Paaugliai teigia, kad be problemų šeimoje juos nusikalsti verčia draugų įtaka (66,06 %). Didelė dalis paauglių (77,83 %) sutinka su nuomone, kad neformalaus ugdymo kūno kultūros ir sporto užsiėmimai turi įtakos mažinant paauglių nusikalstamumą. Dauguma tyrime dalyvavusių mokinių

(77,38 %) mano, kad laisvalaikio užimtumas gali apsaugoti nuo elgesio normų pažeidimo, o kūno kultūra ir sportas gali teigiamai įtakoti paauglius nenusikalsti.

8. Neformaliojo ugdymo veiklos galimybės Kauno apskrities rajonų sporto mokyklose yra pakankamos. Apklausoje dalyvavusių daugumos respondentų nuomone sutapo, kad ankstyvoji prevencija gali koreguoti pirminį paauglių kriminogeninį veiksnių ir kartu neleisti atsirasti tolimesniems veiksniams. Treneriai ir paaugliai nurodė kokių elgesio normų išmokstama dalyvaujant neformaliame ugdyme: laikytis bendros kolektyvinės tvarkos, ginti savo nuomonę, suderinti asmeninius interesus su visuomeniniais. Apklausoje dalyvavusių trenerių nuomonė neformalaus ugdymo organizavimo kokybei gerinti padėtų bendrosios neformalaus ugdymo programos. Taip pat Kūno kultūros ir sporto neformaliajame ugdyme menkai panaudojami platesni finansavimo šaliniai (tarptautinių ir nacionalinių programų lėšos, socialinių partnerių lėšos).

REKOMENDACIJOS

1. Plėtoti bendradarbiavimą tarp neformalią kūno kultūros ir sporto ugdymo įstaigų.
2. Informuoti visuomenę apie neformalią kūno kultūros ir sporto ugdymo naudą vaikų ir paauglių socializacijai;
3. Informuojant mokinius apie vykdomą neformalią kūno kultūros ir sporto ugdymo veiklą, kiek įmanoma dažniau taikyti individualius pokalbius;
4. Įtraukti mokinius ne tik į neformalių kūno kultūros ir sporto ugdymo organizavimą, bet ir į planavimą bei veiklos analizavimą.
3. Kūno kultūros ir sporto neformaliame ugdyme naudoti platesnius finansavimo šalininius (tarptautinių ir nacionalinių programų lėšas, socialinių partnerių lėšas);
4. Atsižvelgiant į ugdytinių šeimų specifiką, stiprinti ryšius su jomis aktyviai bendraujant, įtraukiant jas į sporto mokyklų gyvenimą, suteikiant psichologinių žinių ir kt.;
5. Galėtų būti sukurtos mokslo ministerijos bendrosios neformalaus kūno kultūros ir sporto ugdomosios programos konkrečiai orientuotos į ankstyvąją nusikalstamumo prevenciją;
6. Sudaryti sąlygas neformaliose kūno kultūros ir sporto ugdymo įstaigose dirbantiems treneriams plėsti veiklos galimybes;
7. Vieninga kriminalinės justicijos ir Švietimo ir mokslo ministerijos sistema, padėtų sprendžiant paauglių nusikalstamumo problemas;

LITERATŪRA

1. Aramavičiūtė, V. (1998). Ugdymo samprata. Vilniaus universiteto leidykla.
2. Aramavičiūtė, V. (2005). Profesorius Leonas Jovaiša-ugdymo mokslo sistemos kūrėjas. *Pedagogika*, 15, p. 44-51.
3. Aramavičiūtė, V. (2006). Profesoriaus B. Bitino ugdymo filosofijos įtaka šiuolaikiniam edukologijos mokslui. *Pedagogika*, 83, p. 16-24.
4. Andziulytė I., Beresnevičienė, D. (2005). Lietuvos paauglių beviltiškumo jausmas ir savivertė. *Psichologija*. 2005 Nr. 1(5), p. 172-178.
5. Barkauskaitė, M.(2004). Moksleivių dorinis ugdymas popamokinėje veikloje. *Pedagogika*, 72, p.20-25.
6. Barkauskaitė, M., Juodkaitė, D. (1998). Smurtiniai nepilnamečių nusikaltimai. Ugdymo problemos. Nr. IV (XXXI).
7. Bendrosios programos ir išsilavinimo standartai: priešmokyklinis, pradinis ir pagrindinis ugdymas (2008). Vilnius.
8. Bitinas, B. (2004). Hodegetika. Vilnius: Kronta.
9. Butkienė, G., Kepalaitė, A. (1996). Mokymasis ir asmenybės brendimas. Vilnius: Margi raštai.
10. Butvilas, T. (2008). Šeimoje netektį patyrusių vaikų socializacija. Vilnius, (monografija).
11. Brasliauskienė R., Jonutyte I. (2005). Vaikų agresyvaus elgesio prevencija ugdymo institucijose. Klaipėda: Klaipėdos universitetas.
12. Černius, V. (1997). Tėvų ir mokytojų pagalbinkas. Vilnius: Poligrafija ir informatika
13. Černeckienė, J. (2007). Socialinė pedagogika. Marijampolės kolegijos leidybos centras.
14. Dapšys, A. (2003). Nepilnamečių nusikalstamumas: situacija ir prevencijos aktualijos. *Teisės problemos*, Nr.1
15. Dromantienė, L., Šalševičiūtė, R., (2006). Vaiko teisių apsauga Lietuvoje: socialinių darbuotojų vaidmuo. MRU Socialinis darbas, mokslo darbai , 5 (1).
16. Gečėnienė, S. (2002). Baudžiamosios justicijos poveikis nepilnamečio asmenybei. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius
- Gučas, A. (1990). Vaiko ir paauglio psichologija. Kaunas: Šviesa.

17. Gudjonsson, G. H., Sigurdsson, J. F. (2007). Motivation for offending and personality. A study among young offenders on probation. *Personality and Individual Differences*. 2007, vol. 42, p. 1243-1253.
18. Ignatavičienė, S., Žukauskienė, R. (1999). Rizikos grupės vaikai. Vilnius: Leidybos centras
19. Jakavičius, V., Juška, A. (1996). Mokyklos pedagogika. Kaunas: Šviesa.
20. Jatkevičius, A. Nepilnamečių smurtinio nusikalstamumo prevencija. Daktaro disertacija. Vilnius: 2003. [Žiūrėta 2009-02-12]. Prieiga per internetą: www.nplc.lt
21. Jovaiša, L. (1996). Edukologijos įvadas. Kaunas: Technologija.
22. Jovaiša, L. (2001). Edukologijos pradmenys. Šiaulių universiteto leidykla.
23. Jovaiša, L. (2003). Hodegetika. Auklėjimo mokslas. Antras papildytas leidimas. Vilnius: Agora.
24. Jusienė, R., Tuominienė, J., (2005). Televizoriaus žiūrėjimo trukmės ir turinio ryšys su mokyklinio amžiaus vaikų psichologiniu prisitaikymu. MRU Socialinis mokslo darbas 4 (1). Vilnius.
25. Juodaitytė, A., Taroza, L. (2001). Vaikų nusikalstamumo raiškos socialinės – edukacinės dimensijos. *Pedagogika*, 50, p. 115–125.
26. Justickis, V. (2004). Kriminologija II dalis. Vilnius.
27. Kardelis K., Kavaliauskas S., Balzeris V. (2001). Mokyklinė kūno kultūra: realijos ir perspektyvos. Kaunas: LKKA.
28. Kernytė, A. (2006). Neformalus ugdymas popamokinėje veikloje [Žiūrėta 2009-02-22]. Prieiga per internetą: <http://www.multikultura.lt/renginiai/konf2004/Kernytes%20.htm>
29. Kiguolytė, R., Valickas, G. (2008). Smurto rodymas Lietuvos televizijos laidoje. Mokslo darbai. *Psichologija* 2008 (37). VU leidykla
30. Kvieskienė, G. (2000). Socializacijos pedagogika. Vilnius
31. Kvieskienė, G., Mockevičienė, D. (2002). Laisvalaikio reikšmė ankstyvajai prevencijai.
32. Socialinio pedagogo ABC. Socialinis ugdymas. Vilnius.
33. Kvieskienė, G. (2005). Pozityvioji socializacija (monografija). VPU: Vilnius.
34. Legkauskas V. (2001). Psichologijos įvadas. Paskaitų medžiaga. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
35. Leliūgienė, I. (1997). Žmogus ir socialinė aplinka. Kaunas: Technologija.
36. Leliūgienė, I. (2003). Socialinė pedagogika. Kaunas: Technologija.

37. Leonavičius V. (2003). Sociologija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
38. Lietuvos Respublikos bedarbių rėmimo įstatymas (1990). Valstybės žinios, 2-25.
39. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (2000). Vilnius.
40. Lietuvos Respublikos darbo kodeksas (2002). Vilnius.
41. Lietuvos Respublikos kūno kultūros ir sporto įstatymas (1995)
42. Lietuvos Respublikos kūno kultūros ir sporto strategija 2005–2015 metams
43. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. kovo 6 d. nutarimas Nr. 197 „Dėl vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos nacionalinės programos“
44. Martišauskienė, E. (2004). Paauglių dvasingumas kaip pedagoginis reiškinys. Vilnius: VPU leidykla.
45. Matulionis A. V. (2001). Sociologija. Vilnius: Homo Liber.
46. Mokytojų profesijos kompetencijos aprašas
[http://www.smm.lt/teisine_baze/docs/isakymai/2007-01-15-ISAK-54\(2\).doc](http://www.smm.lt/teisine_baze/docs/isakymai/2007-01-15-ISAK-54(2).doc)
47. Motiejūnas V. Nepilnamečių nusikaltimų socialiniai veiksniai. Sociumas. [Žiūrėta 2009-01-15]. Prieiga per internetą: < <http://www.sociumas.lt/Lit/nr22/nepilnameciai.asp> >.
48. Miškinis, K. (2006). Trenerio pagalbininkas. Vilnius: Lietuvos sporto informacijos centras.
49. Nacionalinė narkotikų kontrolės ir narkomanijos prevencijos 2004-2008 m. programa (2004). Valstybės žinios, 39-1270.
50. Nacionalinė nusikaltimų kontrolės ir prevencijos programa (2003). Valstybės žinios, 32-1318.
51. Nacionalinė programa prieš vaikų komercinį seksualinį išnaudojimą ir seksualinę prievartą (2000). Valstybės žinios, Nr. 5.
52. Nacionalinė smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008-2010 metų programa. Valstybės žinios, 51-1892.
53. Navaitis, G. (2001). Psichologinė parama paaugliui. Vilnius: Kronta.
54. Neformaliojo vaikų švietimo koncepcija (2005).
55. Nepilnamečių justicijos 2004-2008 metų programa (2004). Valstybės žinios, 83-3008.
56. Vilkauskaitė, R. (1999). Psichologinės paauglių problemos ir konsultavimas. Vilnius: Presvika.
57. Portrayal of Violence in the Electronic Media (1997). No. R (97) 19.
58. Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendroji programa (2008). Švietimo ir mokslo ministerijos 2008 m. rugpjūčio 26 d. įsakymu Nr. ISAK-2433.

59. Psichologijos žodynas (1993). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
60. Rajeckas, V. (2004). Pedagogikos pagrindai. Vilnius: Parama.
61. Rodžersas, C. (1969). Laisvė mokytis. Vilnius.
62. Rupšienė, L. (2000). Nenoras mokytis – socialinis pedagoginis reiškinys. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
63. Sakalauskas, G., Gečėnienė, S., Ruževskis, B. ir kt. (2000). Vaikų ir jaunimo neužimtumo ir nusikaltimų prevencija: situacijos analizė ir metodinės rekomendacijos. Vilnius: Teisės institutas.
64. Skiecevičius P., Žydžiūnaitė V. (2007). Socialiniai gebėjimai kaip pozityvios ir negatyvios paauglių konkurencijos prielaida: dualumo raiška. Socialiniai mokslai Nr. 3(57).
65. Socialinių pedagogų etatų steigimo švietimo įstaigose 2001-2005 metų programa (2001). Valstybės žinios, 36-1220.
66. Stonkus, S (2002). Sporto terminų žodynas. Kaunas: LKKA
67. Sutton, C. (1999). Socialinis darbas, bendruomenės veikla ir psichologija. VU Specialiosios psichologijos laboratorija: Vilnius.
68. Survutaitė, D. (2004). Papildomojo ugdymo stebėseną Lietuvos bendrojo lavinimo mokykloje. Acta Pedagogica Vilnensia, 12, p. 164-170.
69. Švietimo problemos analizė. Kiek kainuoja ir ar visiems prieinamas neformalusis vaikų švietimas Lietuvoje? 2007, 8(19).
70. Vaičiulienė A. (2004). Paauglio psichologija. Vadovėlis aukštesniųjų mokyklų studentams. Vilnius: Presvika.
71. Vaikų ir jaunimo neužimtumo ir nusikalstamumo prevencija, 2000.
72. Vaikų ir jaunimo socializacijos programa (2004). Valstybės žinios, 30- 995.
73. Vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos nacionalinė programa (1997). Valstybės žinios, Nr. 21.
74. Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas (1996). Valstybės žinios, 33-087.
75. Valstybės ilgalaikės raidos strategija (2002). Lietuvos Respublikos Seimo 2002m. lapkričio 12 d. nutarimas Nr. IX-1187, Žinios, 2002, Nr. 113-5029.
76. Vaitekoniene V. (2002). Vaikų agresyvaus ir delinkventinio elgesio priežastys. Ryšys tarp delinkventinio elgesio ir šeimos įtakos. Delinkventinio elgesio prevencijos principai. Nepilnamečių kriminalinė justicija. Vilnius: Vidaus reikalų ministerija.

77. Želvys R. (1995). Bendravimo psichologija. Vilnius: valstybinis leidybos centras.
78. Želvys R. (2001). Švietimo vadybos pagrindai. Vilnius: VU
79. Žemaitytė I. (2006). Jaunimo nusikalstamumo prevencija: neformaliojo ugdymo aspektas. Socialinis darbas Nr.5(2).
80. Žukauskienė R. (2002). Raidos psichologija. Margi raštai: Vilnius
81. Žukauskienė R. (2006). Kriminalinio elgesio psichologija. MRU Socialinis mokslo darbas. Vilnius.
82. Žukauskienė, R. (2006). Individualus darbas su nusikalsti linkusių vaikų: metodinės rekomendacijos. Vilnius: ŠCA
83. Zaleckienė, I. (1994). Moksleivių papildomo ugdymo sistema. Moksleivių papildomas ugdymas. Vilnius.
84. Vaicekauskaitė, L. (2000). Kitoks (ne darbo rinkoje) vaikų ir jaunimo užimtumas. Vaikų ir jaunimo neužimtumo ir nusikaltimų prevencija. Vilnius.
85. Kids wear their ASBOs with pride (2006). Education,245.
86. Gage N. L., Berliner D. C. (1994). Pedagoginė psichologija. Vilnius: Alma litera.
87. Popamokinės veiklos veiksmingumas (2003). [Žiūrėta 2009-02-14]. Prieiga per internetą: http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/tr_ataskaita_040303.doc
88. Jatkevičius, A. (2003). Nepilnamečių smurtinio nusikalstamumo prevencija. Daktaro disertacija. Vilnius
89. Лайне М. (1994). Криминология и социология отклонного поведения. Хельсинки.

PRIEDAI